

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA KADIN
ŞAİRLER: VELLÂDE BİNT MÜSTEKFÎ-BİLLÂH
ÖRNEĞİ

MENEKŞE AYDIN

2501161078

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU

İSTANBUL - 2020

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MENEKŞE AYDIN Numarası : 2501161078
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ARAP DİLİ VE EDEBİYATI Danışmanı : DOÇ.DR ÖMER İSHAKOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 05.02.2020 Saati : 11.00
Tez Başlığı : "ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA KADIN ŞAIRLER: VELLÂDE BINT MÜSTEKÎ-BİLLÂH
ÖRNEĞİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR KERİM AÇIK		Kabul
2-DOÇ.DR ÖMER İSHAKOĞLU		Kabul
3- DOÇ.DR İBRAHİM ŞABAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR MEHMET YAVUZ		
2- DR.ÖGR. ÜYESİ ALİ BENLİ		

ÖZ

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER: VELLÂDE BİNT MÜSTEKFÎ-BİLLÂH ÖRNEĞİ

MENEKŞE AYDİN

Vizigot İspanyası'nın zayıf durumu ve Tarık b. Ziyad ile ordusunun VIII. yüzyılda bu toprakları fethiyle beraber, uzun soluklu bir egemenlik hareketi başlamıştır. Bu fetihle birlikte bölgeye yerleşen Müslümanların sahip olduğu şiir ve edebiyat mirası da nesilden nesle aktarılmıştır. Çalışmamızda Endülüs Arap Edebiyatının özünü oluşturan şiir sanatı çerçevesinde kadın şairleri ele almış bulunmaktayız. Endülüs Arap Edebiyatında önemli şiirlere imza atan kadın şairlerin meşhur olanlarının hayatları ile şiirleri incelenmiş, seçkin şairlerden Vellâde bint Müstekfî-billâh'ın hayatı, şairlik kabiliyeti, bu konudaki bilgi birikimi, ilişkileri ve şiirleri geniş çapta ele alınmıştır. Ayrıca Türkçe ve yabancı dilde kaynaklara başvurularak Endülüs Arap Edebiyatı hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Şiir, Vellâde, Kadın Şairler.

ABSTRACT

ANDALUSIAN WOMEN POETRY AND SAMPLE OF WALLADA

BINT AL- MUSTAKFI

MENEKŞE AYDİN

Longterm sovereignty movement was started with the conquest of Tarik b. Ziyad and his army in the 8th century with the weak condition of Vizigoth's Spain. With this conquest, the poetry and literary heritage of the Muslims who were settled in the region has been passed on from generation to generation. In our study, we have discussed female poets within the framework of the art of poetry which constitutes the essence of Andalusian Arabic Literature. The famous poets of female poets who wrote important poems in Andalusian Arabic Literature were examined by us as well as their lives and poems. Wallada bint al-Mustakfi's life, her poetic talent, her knowledge, relations and poems are widely discussed. In addition, general information about Andalusian Arabic Literature was given using references written in Turkish and foreign languages.

The Key Words: Andalusia, Poem, Wallada, Women Poets.

ÖNSÖZ

VIII. yüzyılda Vizigotlar'ın yönetimi altındaki İspanya halkı, idarenin zayıflığı ve iç karışıklıklar altında ezilmekteydi. Tarık b. Ziyad ile ordusu bu dönemde İspanya'yı fethettikten sonra Müslüman bir idarecinin boyunduruğu altına giren halk kısa sürede yeni düzene uyum sağlamıştı. Fetih hareketiyle birlikte Müslümanlar bu topraklara yerleşmiş, Doğu'nun karakteristik özelliklerinden olan şiir ve edebiyatı aynı çevrede sürdürmüşlerdi.

Endülüs Acemiyyesi olarak adlandırılan Arapça, Berberice, İspanyolca, Portekizce, Latince, Fransızca ile beraber Katalancayı içine alan bu halk dili, aynı dönem içerisinde ortaya çıkmakla birlikte, şiir ve edebiyatın daha hızlı ilerlemesindeki etkenlerden biri olmuştur. Böylece şiir ve edebiyat, Doğu'daki etkisini adı geçen topraklarda arttırarak vazgeçilmez bir yaşam biçimine dönüşmüştür.

Tezimiz Endülüs Arap Edebiyatında yer alan kadın şairlerin Türkçe kaynaklarda detaylı olarak incelenmemesiyle birlikte bu alanda yapılan çalışmaların eksikliğini giderme amacını taşımakla beraber, Arap dünyasında şiir sanatının genelde erkek şairlerle anılması ile kadın şairlerin küçük bir yer kapladığı fikrini değiştirmek ve çok sayıda kadın şairin de bu arenada var olduğunu ispat etmek amaçındadır.

Bu çalışmada Endülüslü kadın şairler dönemlerine göre ele alınmış, bunların önde gelenlerinden Vellâde bint Müstekfi-billâh'ın hayatı ve edebi şahsiyeti incelenmiştir. Ayrıca kadın şairlerin de erkek şairler kadar tanınır olması sebebiyle, Endülüs'ün şiir ve edebiyata verdiği önemden tezimizde bahsetmiş bulunmaktayız.

Bu sebeple gerek tez konumun belirlenmesinde, gerekse çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyerek bana yön veren çok kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Ömer İshakoğlu'na ve İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda bana rehberlik eden değerli hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Ayrıca daima desteklerini hissettirip, beni yolumda yalnız bırakmayan kıymetli babama, anneme, aileme çok teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2020

MENEKŞE AYDİN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ.....	4
1.1. Filolojik Çalışmalar	4
1.2. Nesir.....	6
1.3. Şiir	7
1.3.1. Klasik Şiir.....	9
1.3.2. Muvaşşaha	10
1.3.3. Zecel.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	13
ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER	13
2.1. Fetih ve Valiler Dönemi (711-755)	14
2.1.1. Hassâne et-Temmîye.....	14
2.2. Endülüs Emevileri (756-1031).....	18
2.2.1. Emirlik Dönemi	18
2.2.1.1. Kamer el-Bağdâdiyye.....	18
2.2.1.2. Cariye ‘Acfâ	20
2.2.2. Halifelik Dönemi	22

2.2.2.1. Âiše el-Kurtûbiyye.....	22
2.2.2.2. Hafsâ bint Hamdûn	24
2.3. Mülûku't-Tavâif Dönemi (1031-1090).....	26
2.3.1. Ummu'l-Kerem	26
2.4. Murâbitlar Dönemi (1090-1147).....	27
2.4.1. Meryem bint Ebû Ya'kûb.....	27
2.4.2. İ'timad er-Rumeykiyye	28
2.4.3. Buseyne bint el-Mu'temed	30
2.4.4. Zeynep el-Meriyye.....	33
2.4.5. el-Ğassâniyye el-Becâniyye	34
2.4.6. Nezhûn bint el-Kılâ'î el-Gırnâtiyye	35
2.4.7. Hamde bint Ziyâd el-Mu'eddeb	36
2.4.8. Ummu'l-'Alâ bint Yusuf el-Hicâriyye.....	38
2.5. Muvahhidler Dönemi (1147-1229)	39
2.5.1. eş-Şilbiyye.....	39
2.6. Gırnata Benî Ahmer Emirliği (1238-1492).....	40
2.6.1. Hafsâ bint el-Hâc er-Rekûniyye	40
2.6.2. Ummu'l-Hasen et-Tancânî.....	43
2.6.3. Kasmûne bint İsmail	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
VELLÂDE BİNT MÜSTEKFÎ-BİLLÂH.....	45
3.1. Soyu ve Ailesi	45
3.2. Yetişme Dönemi.....	47
3.3. Son Günleri ve Vefatı	49
3.4. Vellâde bint Müstekfî-billâh'ın Kişiliği	49
3.5. Diğer Şairlerle İlişkisi.....	52

3.5.1. Vellâde ve İbn Zeydûn.....	52
3.5.2. Vellâde ve İbn Abdûs.....	56
3.5.3. Vellâde ve Mehce et-Teyânî	58
3.6. Şairliği.....	58
SONUÇ	65
KAYNAKÇA	67

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	:Aynı eser
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
bkz.	:Bakınız
bs.	:Baskı
C.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Diyamet İslam Ansiklopedisi
s.	:Sayfa
t.y.	:Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok
yy.	:Yüzyıl

GİRİŞ

Endülüs, ismini German soyundan gelen Vandal kabilelerinin isminden almıştır. İberya yarımadasının miladi üç, dört ve beşinci yüzyıllar dolaylarında Vandallar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Vandallar'ın Yurdu anlamında Vandalusya ismini kullanmışlardır.¹

Vandallar yani Vikingler kuzeyden gelerek bu yarımadaı işgal etmiş, yerli halka büyük zulümler yaşatmışlardır.² İslami fetihten önce siyasi, toplumsal sorunlarla birlikte halk yüksek vergilerin altında ezilmiştir.³

Arapların bu toprakları fethiyle Arapça el-Endelüs olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Tarihçiler ve coğrafyacılar Endülüs adası olarak İspanya ve Portekiz'i kapsayan İberya yarımadasının tümü için el-Endelüs ismini esas almış, daha sonra ise çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu, idare ettiği yerleri göstermek için bu adı kullanmışlardır.⁴

İspanyol Emevileri edebiyatta, bilimde sadece gerçek Arap kültürünü yeni ve yabancı bir çevreye taşımakla kalmamış, aynı zamanda doğu hilafetinin sergilediği geleneği tahrip etmeden muhafaza etmişlerdir. Endülüs yöneticileri kültürel anlamda sahip oldukları değerleri benlikleri nispetinde özümsemiş, karakteristik özellikleri olarak son dönemlere kadar devam ettirmişlerdir.⁵

Endülüs ismi bilim ve edebiyat ile anıldığından şiir ve şairler de bu bağlamda önemli bir yer edinmiştir. Ancak buna ithafen erkek şairlere dair detaylı çalışmalar mevcut iken kadın şairlere dair çalışmalar yetersiz kalmıştır. Tezimiz Endülüs'te asırlar boyunca yer edinmiş, kabul görmüş, edebi otoritelerce övülmüş kadın şairlerin meşhur olanlarının hayatlarıyla beraber şiirlerini, bunların önde gelenlerinden

¹ Abdurrahman Ali Hâccî, **İslami Fetihten Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi(711-1492)**, çev. Kadir Kınar, İstanbul, İlk Harf Yayınevi, 2017, s. 46-47.

² Mehmet Sılay, Halil Yıldırım, **Kurtuba Uzaklardaki Cennet Kurtuba'dan Endülüs'e**, Ankara, Kurtuba Kitap-Kahve Yayınevi, 2012, s.14.

³ Ali Muhammed Selame, **el-Edebu'l-Arabî fi'l-Endelüs**, Beyrut, ed-Daru'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, 1989, s.13.

⁴ Hâccî, **a.g.e.**, s. 46-47.

⁵ Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, çev. Rahmi Er, Azmi Yüksel, Ankara, Vadi Yayınları, 2012, s. 201.

prensese Vellâde bint Müstekfî-billâh'ın hayatını ve şiirlerini detaylı olarak inceleme, alandaki bu eksikliği giderme, edebiyat dünyasına kazandırma ve kadın şairlerin erkek şairler kadar şiir dünyasına katkıda bulunduğunu ispat etme amacını taşımaktadır.

Bu çerçevede gerekli literatür taraması yapılmış olup, Arapça, İngilizce ve Türkçe kaynaklara başvurularak tarihsel bir yöntem kullanılmıştır. Geniş bir pencereden başlanarak öze indirgenen bu çalışmanın tamamlanması ile birlikte Endülüs'te kadın şairlerin de erkek şairler kadar ünlü, yetenekli olduğunu ayrıca sosyal hayatta oldukça ilerde olduklarını da gözler önüne sermeyi amaçlamaktayız.

Tezimiz giriş kısmından sonra üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde “Endülüs Arap Edebiyatına Genel Bir Bakış” başlığı altında yapılan filolojik çalışmalar, nesir ve türleriyle birlikte şiirin kendi içerisinde ayrılan kolları ile Muvaşşaha ve Zecel kavramları ele alınmıştır. Endülüs döneminde filolojik çalışmalara verilen önem ile önder kabul edilen dilbilimcilerin edebî çevrelerdeki etkisinden bahsedilmekle birlikte, nesrin resmi makamlarda ve halk arasında kullanımına değinilmiştir.

İkinci bölümde “Endülüs Arap Edebiyatında Kadın Şairler” dönemlerine göre ayrılarak, biyografileri ve şiirleri incelenmiştir. Endülüs'te birçok kadın şair bulunmakla birlikte yalnızca en meşhur olanlarına yer verilmiş, şiirleriyle birlikte tercümeleri ve çoğunun söyleniş amacı da tezimizde belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde ise bir kadın şair, aynı zamanda bir prensese olan, taraflarca alanının bir numarası olarak ifade edilen Vellâde bint Müstekfî-billâh'ın hayatı, şiirleri ile temasta olduğu diğer şairler incelenmiştir. Biyografi kısmında ailesi ve soyundan bahsederken babası Emir Müstekfî-billâh'ın evlilik hayatı, hükümranlılığı, ölümü ele alınmıştır. Bununla birlikte Vellâde'nin nasıl bir edebî çevrede yetiştirildiği, babasının ölümünden sonra nelerle meşgul olduğu, şiir meclisi, kültürel birikimi ve hayatının son günleri tezimizde önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca sevgilisi İbn Zeydûn ile olan birlikteliği, sonrasında İbn Abdûs ile olan bağı ve öğrencilerinden kadın şair Mehce ile aralarında geçen anlaşmazlıklar ile Vellâde'nin şairliği, kaleme aldığı şiirler de tezimizdeki yerini almıştır.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığımız bu çalışmamızda Endülüs tarihi boyunca şiir ve edebiyatın edindiği konum ile halk arasındaki etkisine değinilmiş, edebiyat dünyasının en meşhur kadın şairlerinin hayatları ve şiirleri incelenmiştir. Türkiye’de Endülüs Arap Edebiyatında Kadın Şairler alanında yeterli çalışmaların mevcut olmaması sebebiyle, araştırmamızın bu alana mütevazı bir katkı sunacağı kanaatindeyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Endülüs'te ilmî çalışmalar Doğu'ya nazaran daha geç başladığı için, şiir ve edebiyat da dahil olmak üzere ilmî hayat da geç ortaya çıkmıştır. Ancak Mülûku't-Tavâif döneminde ilmî faaliyetler zirveyi görmüştür diyebiliriz. Hatta edebi çevreler bu dönemde Endülüs için “Ediplerin Kâbesi” tabirini kullanmışlardır.⁶ Endülüs'te ilme verilen önemin ne denli büyük olduğunu kütüphanelerdeki kitap sayısından anlamaktayız. Öyle ki; sadece halife III. Abdurrahman'ın sahip olduğu dört yüz bin ciltlik olan kütüphane ile o tarihlerde Avrupa'nın en büyük kütüphanesindeki kitapların toplamı olan dört yüz el yazması kıyaslandığında, Endülüs'te ilme verilen önemin büyüklüğü kendini gösterir.⁷ Endülüs'teki ilmî ve edebî çalışmaları Filolojik Çalışmalar, Nesir ve Şiir olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür:

1.1. Filolojik Çalışmalar

Endülüs'te toplum, birçok ırktan oluşmasından dolayı çok dilli oluşuyla göze çarpmaktadır. İbranice ve Latincenin yanında Arapça ve Berberîcenin de dâhil olmasıyla birlikte, birbirinden farklı lehçeler türemiştir. Arapça, önceleri yalnızca Araplar tarafından kullanılsa da IX. yy. ile birlikte toplumun diğer kesimleri tarafından da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece diğer diller geri planda bırakılarak çoğunlukla Arapça konuşulmuştur.⁸ Ayrıca Arapça ile birlikte Berberîce, Portekizce, İspanyolca, Latince, Fransızca ve Katalanca gibi yedi dilin oluşturduğu “Endülüs Acemiyyesi”(el-Latiniyye) adında bir halk dili türeyerek, ortak bir dil oluşmuştur.⁹ Ne var ki günlük hayatta kullanılan bu halk dili resmi görüşme ve

⁶ Halil Akçay, “Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Dîvanı”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Diyarbakır, 2016, s. 15.

⁷ Maria Rosa Menocal, **Dünyanın İncisi**, çev. İhsan Durdu, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006, s.35.

⁸ Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, s. 257.

⁹ Lütfi Şeyban, **Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2003, s. 410.

yazışmalarda yerini fasih Arapçaya bırakmıştır. Endülüs halkı için bu durum bir gereklilik halini aldığı için resmi makamlarda Fasih Arapça kullanılır olmuştur.¹⁰

Dil çalışmalarının Endülüs'te önemli bir yer tutmasının sebebi elbette kültürel çeşitlilikten dolayıdır. Irkların etkileşimi ile birlikte türeyen Endülüs lehçeleri, kullanım şekilleri, dilciler için malzeme oluşturmıştır. Gramer alanında da dönem dönem çalışmalar yapılmış olup, İbn 'Uşfûr, İbn Madâ, İbn Mâlik ve Ebû Hayyân önde gelen gramercilerden kabul edilmiştir.¹¹

Endülüs halkı için Arapçanın lügat ve gramer bakımından korunması son derece önemli olmuştur. Dilbilimi önemli ilim dalları arasında görülmüş, gramer kuralları kişilerce ezberlenmiştir. Endülüs halkı adeta el-Halîl ve es-Sibeveyh gibi dilbilimciler misali gramer kuralları ile ilgilenmiş, dillerine sahip çıkmışlardır.¹²

Arapçanın yayılışının yanında bu dille ilgili çalışmalar hız kazanınca, öncelikle Doğu'daki çalışmalardan faydalanılmıştır. Gazi b. Kays, Abdumelik b. Habîb, Kâsım b. Sâbit ve Kâsım b. Asbağ gibi dil uzmanları, telif ettikleri eserlerde hem metot hem de muhteva bakımından Doğu'da yazılan gramer kitaplarını örnek almışlardır. Hatta X. yy.'dan itibaren gramer üstatları Sibeveyh'in el-Kitâb, el-Asmâ'î'nin el-Emsâl, İbn Kuteybe'nin Edeb'ul-Kâtib, İbnu's-Sikkît'in el-Elfâz gibi eserlerini şerh, tashih ve tenkit edecek seviyeye ulaşmışlardır. Ebû Ali el-Kâlî, el-Bârîfi'l-luğa adlı eseri, İbnu'l-Kûtiyye ise el-Ef'âl adlı eseri yazarak X. yy.'ın en büyük temsilcileri olarak dil tarihinde yer edinmişlerdir. XI. yy.'da ise İbn Hazm, İbn Side, Ebu 'Ubeyd el-Bekrî ve İbnu's-Seyyid el-Batalyevsî Arap diline önemli katkılarda bulunmuşlardır. Daha sonraki asırlarda ise İbn Mâlik ve Ebû Hayyân gibi dilciler çeşitli çalışmalar yapmışlardır.¹³

¹⁰ Henri Peres, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'asri't-Tavâif*, çev. et-Tahir Ahmed Mekkî, Kahire, Daru'l-Meârif, 1988, s. 29.

¹¹ Aydın Yıldırım, "Endülüs'te Arap Dili Çalışmaları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van, 2007, s.13.

¹² Seyfulislâm es-Semân, *el-Evdâ'u'l-bî'iyye fi'l-Endelus el-hayatu'l-ictimâ'iyye ve'l-fikriyye munzu'l-fethi'l-İslâmî li'l-Endelus hatta nihâyet 'asr duveylâtî't-tavâif*, İskenderiye, Mu'esseset Şebâbi'l-Câmi'a, 2018, C. III, s. 317.

¹³ Özdemir, *a.g.e.*, s. 258-259.

1.2.Nesir

Endülüs'te edebi bir tür olarak nesir, XI. yy.'dan sonra gelişme kaydetmiştir. Doğu'dan taklit şeklinde başlayan bu tür, sonrasında orijinalliğe doğru evrilerek kendini göstermiştir. İbn Kuteybe'nin Edebu'l-Kâtib, el-Mubberred'in el-Kâmil, el-Câhiz'in el-Beyân ve't-Tebyîn ve el-Kâli'nin el-Emâli adlı eserleri edebiyatın temellerini oluşturmuştur. Edebiyata gönül veren edipler de bu kaynaklardan faydalanmış, bunu Endülüs edebiyatı adına bir yükseliş basamağı olarak kullanmışlardır.

Nesir çeşitlerini ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi hükümdarların diğer hükümdarlara gönderdikleri risaleler, hatiplerin hutbeleri ve savaşlarla ilgili edebî tasvirlerdir. Risaleler, Valiler döneminde kısa, sade ve anlaşılır bir üslupla yazılırken, Emirlik ve Halifelik dönemlerinde Câhiz'in de etkisiyle daha uzun ve belagat, fesahat, kinaye, mecaz ile secinin birlikte kullanıldığı ağır bir üslupla kaleme alınmıştır.

İkinci tür ise, telif eserlerden oluşmaktadır. İbn'Abdurabbih'in el-İkdu'l-Ferîd'i bunların başındadır. Ayrıca Ebû Ali el-Kâli'nin el-Emâli'si ile İbn Hazm'ın Tavku'l-Hamâme'si bu türün diğer önemli örneklerindendir. Mülûku't-Tavâif döneminde bir kalkınma hareketi içerisine girilirken, önemli edebiyatçılardan birisi İbn Zeydün olmuştur. Muvahhidler döneminde ise duraklamaya girilmiş ve Lisânuddîn el-Hatîb önemli edebiyatçılar arasında sayılmıştır.¹⁴ Endülüslü edebiyatçıların bazıları Doğu'yu örnek alırken, aynı zamanda buralara yolculuk yaparak çeşitli üstatların öğrencileri olmuş, bilgiyi yerinde edinmişlerdir. IX. yüzyılın sonlarında, doğunun büyük dil ve edebiyat ustalarından Bedî'uzzamân el-Hemedânî'nin makâmeleri ve risaleleri Endülüs'e ulaşmış, edebi zevkin nesir ile gönüllere nakşedilişi ediplerce gerçekleştirilmiştir.

Endülüslü ilim adamlarının ulaştığı ilmi seviyeyi göstermesi bakımından şu hadise örnek olarak verilebilir; Bir gün Halife III. Abdurrahman, Bizans İmparatorluğu temsilcilerinin kabul töreninde, Doğu'nun yetiştirdiği ünlü dil bilginlerinden Ebû Ali el-Kâli'yi hutbe îrâd etmesi için görevlendirir. Ebû Ali

¹⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 12-13.

hutbeye girişi yapar, ancak sonrasında heyecandan dili tutulur ve hutbenin gerisini getiremez. O esnada ayağa kalkan Fâkih Münzir b. Sa`id bir hazırlığı olmamasına rağmen hutbeyi devralır. İrticalen yaptığı bu konuşmada dinleyenleri büyüleyerek, Halifenin ülkenin birlik ve bütünlüğe kavuşmasında oynadığı büyük rolden övgüyle bahseder. Böylece elçilerin önünde Halifenin imajını sarsacak bir durumun önüne geçer. Burada hepsinden önemli olan ise Endülüslü ilim adamlarının bunun sonrasında doğunun üstatları ile yarışacak seviyeye gelmeleri olmuştur.

Nesir yazılarından olan ve birinci tür olarak ele aldığımız yazılar divan kâtiplerine yazım ve dil bilgisi kuralları gözetilerek yazdırılmaktaydı. İkinci tür nesir ise İhvâniyyât Risaleleri olarak adlandırılan, belagat sanatının incelikleri göz önünde tutularak, ediplerin duygu ve düşüncelerini diğerk edip veya okuyuculara aktardığı metinlerdir. Bunlar; tebrikleşme, taziyede bulunma, sitem etme, azarlama, uyarıda bulunma, sevgisini dile getirme gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İbn Bürd el-Asğâr'ın yazdığı risalenin bir bölümü buna örnek verilebilir;

“Senin neşe içinde olman, bana eziyet verdi, kardeşlik toprakların bana engibeli geldi. Cefadan dolayı fayda vermeyen azarlama karşısında vicdanının duyarsız olduğunu görmekteyim. Keşke bu dostluğu katılaştırmanın ve çiçeğini solduranın ne olduğunu bilseydim!...”.

Nesir türünde bir diğerk eser ise İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı olarak yayımlanan Tavku'l-Hamâme adlı, Endülüş'ün en ünlü eserleri arasında gösterilen, aşkın felsefesi içerikli kitabıdır. Eser, aşkın ve sevginin çeşitleri ile ortaya çıkma şekilleri, saraylarda harem bölümünün muhtevasına atıflarda bulunması bakımından kaynak teşkil etmektedir. Endülüş edebiyatının göze çarpan bir diğerk eseri ise İbn Şuheyd'in et-Tevâbî ve'z-zevâbî adlı risalesidir. Eser, cinler âlemine yapılan hayali bir yolculuğu anlatmaktadır.¹⁵

1.3. Şiir

Endülüş Araplarının belirgin özelliklerinden bir tanesi, ulaştıkları uygarlık düzeyi olmuştur. Buna göre Endülüş şiiri bu minvalde şekillenmiştir diyebiliriz.

¹⁵ Özdemir, a.g.e., s. 259-266.

Medeni hayatın hâkim olduğu topraklar, zengin ve müreffeh bir yaşam tarzı, modern mimarinin egemen olduğu bir uygarlık anlayışı içinde yaşayan Endülüs halkı, doğal olarak bu özellikleri şiir sanatına da yansıtmıştır. Endülüs'te sosyal yaşam birçok yönden zarafeti barındırmaktadır. Dinleyenleri kendinden geçiren, kulağa hoş gelen, doğu toplumlarında görülmeyen değişik ölçü ve kafiyelerle bezeli şiirler, Endülüs şiirinin temellerini oluşturmuştur. Hatta dilde o kadar üstün seviyeye ulaşmışlardır ki, filoloji, gramer, leksikoloji dâhil, lengüistik alanında Endülüslü Müslümanlar, Iraklılardan sonra ilk sırayı almıştır.¹⁶

Aslında Endülüs şiirinin hitap ettiği iki kesim mevcuttur diyebiliriz. İlki yerel halkın daha sade, anlaşılır beyitlerle iç içe olduğu, edebi sanattan gayet uzak tarzda yazılan şiirlerdir. Bir diğeri ise avam tabakanın aksine kalburüstü, şiiri bir sanat olarak özümseyen ve güzelliğin doruğu olarak kabul edenler için teşbih, kinaye ve mecaz gibi kavramların ağırlıkta olduğu şiirlerdir. Buna dair oryantalist A. J. Arberry, Moorish Poetry adlı eserinde şöyle söylemektedir;

“...İslam sanat ve mimarisi, insan bedeninden esinlenmeyi kesin olarak reddettiğinden, ister istemez arabesk süsleme sanatının ayrıntılarına ve geometrik tasarımla ilgili sınırsız ince türlere yöneliyordu. Aynı şekilde Arap şiiri alanındaki eşsiz bir sanatkârın işi de, kutsal miras çerçevesinde düşünce ve ses örnekleri bulmaktır. Şiir de arabesk tarzda sözlerle ve anlamlarla süslenmekteydi...”

Arap şiir sanatını şekillendirenler de elbette edebi gelenek ve anlatım zarafetini takdir edebilen şairlerden oluşmuştur.¹⁷ Endülüs şairleri ise şiir üstatları çevrelerince belagati kuvvetli, şiir tınısı ahenkli, hayal gücü yüksek gibi tanımlamalarla nitelendirilmişlerdir.¹⁸ Arap şiirinin birçok temayı birlikte barındırmasının yanında kulağa da hoş gelmesinin bir nedeni de şüphesiz Arapça olması nedeniyledir. Şiir sanatı için şairlerin nazarında Arapça en uygun dildir diyebiliriz. Zira pek çok dilden kelimeleri kendi bünyesinde bir araya getirmekte

¹⁶ İbn Hazm, **Güvercin Gerdanlığı**, çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İnsan Yayınları, 2017, Ek Kısım, s.254-257.

¹⁷ W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, **Endülüs Tarihi**, çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Qiyas Şükürov, 4. bs. İstanbul, Küre Yayınları, 2015, s. 75-76.

¹⁸ es-Semân, **a.g.e.**, s. 298.

zengin bir kelime haznesi ile şiirin ifade gücünü zirveye taşımaktadır.¹⁹ Bunlarla beraber yüksek bir hayal gücüne sahip Endülüs şairleri, şiirlerinde duygu ve gönül zenginliğine önem vermişlerdir.²⁰

Şiiri türleri bakımından klasik şiir, muvaşşaha ve zecel olmak üzere üçe ayrılabiliriz;

1.3.1. Klasik Şiir

Endülüs'te önceleri, Doğu'daki gibi kaside formunda yazılan klasik şiir türü egemen olmuştur. Kaside ise aruz vezninde, iki mısralık beyitler halinde yazılan bir çeşittir. Klasik kasideler nesîb/teşbîb, tasvir ve medih şeklinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Nesîb bölümünde sevgiliye duyulan özlem, tasvir bölümünde içinde bulunulan ortam, medih bölümünde ise şiirin takdim edildiği kişinin cömertlik, asalet ve dürüstlük gibi kavramlarla methedilmesi işlenir.²¹ Klasik şiirin özelliği olan aruz, çölde deve üstünde ilerleyen Araplarca bulunmuştur. Devesinin üstünde türkü söyleyen Arap, türkünün hızlı ya da yavaş olmasına göre devesinde de hızlanma ya da yavaşlama olduğunu fark edince, sesin ritmine göre oluşan ölçüyü bulmuştur. Bunu ilk ortaya atan ise Halil b. Ahmed olmuştur. Daha sonrasında aruz ölçüsü fetihlerle birlikte her tarafa yayılınca, her ulus kendinden bir şeyler ekleyerek aruzu bahir(vezin) denilen bölümlere ayırmıştır. Böylece aruz on altı bahirden meydana gelmiştir. Bu on altı bahrin hemen hemen hepsi Endülüs Arap Edebiyatında kullanılmıştır.²²

Klasik şiirin ilk temsilcileri fetih ordusuyla Endülüs'e gelen doğulu şairler olmuştur. Ayrıca iç karışıklıkların olduğu dönemlerde şairler çoğu düşmanların kılıçlarından daha keskin şekilde şiirler dizdiklerinden, her hükümdar yanında kendisini destekleyen şairler bulundurmaya ihmal etmemiştir. Ayrıca kabile

¹⁹ S.M. İmâmuddîn, **Muslim Spain (711-1492 A.D.)**, Leiden E.J.BRILL, 1981, s. 10.

²⁰ Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, 14 c., İstanbul, Çağ Yayınları, 1987, C. IV, s.511.

²¹ Özdemir, **a.g.e.**, s.267-268.

²² İbn Hazm, **a.g.e.**, Ek Kısım, s.258-259.

çekişmelerinin olduğu dönemlerde birlik ve beraberliğin sağlanıp tek vücut haline dönüşmenin en etkili yollarından biri yine şiir olmuştur.²³

1.3.2. Muvaşşaha

XI. yy.'ın başlarında ortaya çıkan lirik şiir olarak tabir edebileceğimiz bir şiir türüdür. Adını Endülüslü kadınların kullandıkları, renkli incilerle süslü “vişah” adı verilen bir tür kuşaktan almıştır. Muvaşşahalar mısralara göre tanzim edilerek bu türde birçok manzume yazılmış, çeşitli kalıplar geliştirilerek belirli sayıdaki mısraya beyit adını vermişlerdir. Muvaşşahalar en fazla yedi beyit halindedir. Kasidelerde olduğu gibi muvaşşahaların konusu gazel ve övgüdür.²⁴ Muvaşşahalar, başlangıçta gramer kurallarına uyularak fasih Arapça ile söylenirken, daha sonra halk tarafından kolaylıkla anlaşılması için Arapça, Latince ve Romence kelimeler kullanılarak aşağıda bahsedeceğimiz zecel türüne evrilmiştir. Muvaşşahalarda işlenen konular övgü, hamriyat, gazel, tabiat tasviri, kutlama, zühd, tasavvuf, mersiye ve hiciv tarzında konulardır. Endülüs'te yaygın biçimde bu türün kullanılma sebeplerinden biri ve belki de başlıcası, halkın bir bölümünün gazel, içki ve eğlenceye olan düşkünlüğüdür. Bu türü ilk ortaya koyan IX. yy. şairlerinden Mukaddem b. Mu'âfâ el-Kabrî olmuşsa da genel bir kabul görmemiştir. X. yy.da ise İbn' Abdurabbih kaside yanında Muvaşşaha da yazmıştır. Ancak bu türün en önemli temsilcisi Ubâde el-Kazzâz olmuştur. Çağdaşlarından hiç kimse onunla boy ölçüşmemiştir.²⁵

Dönemin önde gelen bir diğer şairi de yaratıcı muvaşşahalar yazan el-A'mâ Ebû el-Abbâs olmuştur.²⁶ Muvaşşahalar Arap edebiyatında geniş bir alana yayılmakla birlikte Avrupa Tarihi için de önemli bir rol oynamaktadır.²⁷ Muvaşşaha tarzı dönemin sanat zevkine oldukça uygun, beyitten ziyade heceye dayalı olduğundan, usta şairlerin kabiliyetleriyle birlikte zarif tasvirler ortaya çıkmıştır.²⁸

²³ Özdemir, **a.g.e.**, s. 268-269.

²⁴ Yıldız, **a.g.e.**, s. 511-512.

²⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s. 278-280.

²⁶ es-Semân, **a.g.e.**, s. 316.

²⁷ İmâmuddîn, **a.g.e.**, s. 147.

²⁸ Watt vd., **a.g.e.**, s. 128.

1.3.3. Zecel

Muvaşşahalar yaygınlaştıktan sonra irab(dilbilgisi) kaidelerine bağlı kalmaksızın yeni şiirler söylenmiş, bu türe de zecel adı verilmiştir. Her ne kadar Endülüs'te zecel söylenmişse de sanat ve zarafet bakımından bu türün kayda değer eserleri İbn Kuzmân'dan sonra ortaya çıkmıştır.²⁹ Hatta bu sebeple kendisi “Zecel Söyleyenlerin Pîri” olarak nitelendirilmiştir. Muvaşşaha ve zecel her ne kadar benzer gibi görünse de arasında bazı farklar vardır. Örneğin; muvaşşaha fasih olarak, zecel ise lehçeler ile söylenmiştir. Bu lehçeler Arapça, Berberîce ve Latince olarak bir araya gelmiştir. Ayrıca zeceller özellikle halk arasındaki şenliklerde, düğünlerde çalgı aletleri ile birlikte koro eşliğinde söylenmiştir. Bununla birlikte övgü, yergi, zühd, mersiye, hamriyyât, tabiat gibi konular zecel içerisinde de işlenmiştir.³⁰ Böylece, halk edebiyatının gücünün, klasikçilerin oluşturduğu kalede delik açması Müslüman topraklar içinde sadece İspanya'da kendini göstermiştir denilebilir.³¹ Halk bu türde sanat yapma zorunluluğu hissetmediği için, bu tür çok çabuk ve kalıcı bir yer edinmiştir. Kısaca zecel için müzikli ve rakslı bir cümbüş şiiridir denilebilir.³²

Tüm bunlarla beraber Endülüs şiirinin ele aldığı konulara değinmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Endülüslü şairler, şiirin birçok dalında çağdaşları doğulu şairler kadar derinleşmişlerdir. Hiciv, övgü, mersiye ve gazel türünde ustalaşmışlardır. Ancak bazı konularda çağdaşlarını dahi geride bırakmayı başarmışlardır. Bu konular tabiat tasviri, gazel, yurt özlemi, şehirler ile hükümdarlara dizilen mersiyeler şeklindedir.

Endülüslü şairlerin şiir ile içli dışlı olması, doğulu şairlerin eliyle olsa da tabiat tasviri konusunda onları oldukça geride bırakmışlardır. Çünkü doğuda tabiat kavramı çöl, deve, dağ, bozkır gibi kısır temalardan ibaret olduğundan, Endülüs'ün orman, deniz, bulut, güneş, çeşitli hayvanlar ve geniş otlakları bu şiirlerin temelini oluşturmuştur.

²⁹ Yıldız, **a.g.e.**, s. 512.

³⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s. 281.

³¹ Watt vd., **a.g.e.**, s. 128.

³² İbn Hazm, **a.g.e.**, Ek Kısım, s. 262.

Endülüs halkı arasında en revaçta olan şiir türü şüphesiz gazel olmuştur. Çünkü gazel, aşk ve sevgi temellidir. İnsana, vatana, eski güzel günlere duyulan özlem ile hasret de gazelin temaları arasında sayılabilir. Endülüs'te herşey aşk üzerine olduğundan gazel hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur.³³

Şehir ve hükümdarlara yazılan ağıtlarda ise, özlenen bir belde ya da savaşlarda şehit olan komutan ve hükümdarların kahramanlıklarına ağıt yakılıp, hatıralarını anmak için bu tür kullanılmıştır. Ayrıca şehir mersiyeslerinde duyguların yoğunluğu ifade edilirken yaşanan felaketin boyutu dikkate alınmıştır. Şehrin yağmalanması sonucu can ve mal kaybına uğranmasının ötesinde düşman eline geçtiği yani şehir öldüğü için ağıt yakılmaya layık görülmüştür. Bu mersiyele zamanla yerini Endülüs'ün tümüne söylenen mersiyelelere bırakmıştır.³⁴

Endülüs halkı içinde doğudan İspanya topraklarına hicret edenler olduğu için, yüreklerindeki vatan özlemi hiç sönmemiştir. Bu yüzden doğuya özlem barındıran şiirler de kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Endülüs'ten başka bir beldeye ilim tahsil etmek ya da Hac vazifesini yerine getirmek için Endülüs'ten ayrılanlar da bu özlemlerini yine şiir yoluyla ifade etmişlerdir.³⁵

³³ Abdüzaziz Atık, **el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelüs**, 2. bs., Beyrut, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1976, s.169

³⁴ M. Faruk Toprak, Endülüs Şiirinde Mersiye, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1990, s.174.

³⁵ Hamûd b. Abdullah vd., **el-Edebu'l-Arabî**, Suudi Arabistan, Suudi Arabistan Eğitim ve Öğretim Bakanlığı, 2007, s. 25-28.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER

Endülüs kadını doğudaki kadınların aksine liberal anlamda özgürlüğün zirvesini yaşamıştır diyebiliriz. Endülüs halkı kız çocuğunu erkek çocuğundan ayırt etmeksizin, doğumundan evliliğine kadar özenle büyütmüş, doğumlarında güzel bir ismin yanına bir de bir çiçeğin ismini vererek, küçük yaşlardan itibaren önem verdiklerini göstermeye başlamışlardır. Bunun yanında evlenecekleri zaman da eşleriyle mutluluğu, huzuru bulduklarına emin olana kadar yanlarında olmuşlardır.³⁶

Bu özen elbette bakım ve ihtiyaçların karşılanması ile sınırlı kalmamıştır. Kız çocukları aldıkları eğitim ile şiire, edebiyata teşvik edilmiş, ayrıca sosyal hayata da dâhil edilmişlerdir. Ancak tüm bunlarla birlikte yine de erkek şairlerin sayısı, kadın şairlerin sayısından oldukça fazladır. el-Makkarî, Endülüs halkının şiire olan sevgisinin doğuştan gelen bir özellik, edebiyata yatkınlık olduğunu dile getirmiştir.³⁷

Kadınların sosyal hayatın içinde olduğu açıktır. Ancak bunlarla beraber birtakım kısıtlamalar da mevcuttur. Orta veya üst tabakadan kadınların, cariye veya köle gibi kadınlara oranla özgürlükleri kısıtlı olmuştur. Sosyal statünün yüklemiş olduğu sorumluluklar, üst tabakayı sınırlandırmıştır. Bunun yanında kadınlar erkeklerin düzenlediği meclislere girebilmiş, öğretmenlik veya doktorluk gibi meslekleri icra edebilmiş, böylece iş hayatına da dahil olabilmişlerdir.

Endülüs'ün tüm dönemlerinde şiir ve edebiyat ön planda olmuştur. Ancak başlangıç ve çöküş dönemlerinde gerek toplumsal huzursuzluklar, gerekse maddi gereksinimler sonucu verimli dönemler olmamıştır. Endülüs'te istikrarın sağlanması Endülüs Emevileri döneminde olmuştur. Her anlamda huzur, güven ve refahın yaşandığı bu dönemde kadınlar da hayatın her alanında kendilerine yer

³⁶ Muhammed Subhi Es'ad Ebû Hüseyin, *Sûretu'l-mer'efi'l-edebi'l-Endelüsî fî'asri't-tavâ'if ve'l-Murâbâtîn*, 2. bs., İrbid: Alemü'l-Kütübî'l-Hadis (Modern Books World), 2005, s. 26-27.

³⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s. 282.

bulmuşlardır.³⁸ Buna göre Endülüs dönemi kadın şairlerini dönemlerine göre inceleyecek olursak;

2.1.Fetih ve Valiler Dönemi (711-755)

2.1.1.Hassâne et-Temmîye

Endülüs Arap edebiyatı tarihinde ilk kadın şair olarak yerini almıştır. Dönemindeki kadınların en açık ve net telaffuzuna sahip olup, karakter sahibi, çağdaşları arasında en şerefli kadınlar arasında sayılmaktadır. Hicri ikinci yüzyılın ortalarında doğduğu bilinmektedir. Doğum yeri ise Endülüs'te bulunan Kurtuba'nın Şevs köyüdür. Babası dönemin meşhur şairlerinden Asım b. Zeyd et-Temîmi el-Mahşî olup, Endülüs'ün ileri gelen ve sözü geçen büyük şairler grubuna dâhildir. Hassâne babası tarafından ilim ile donatılmış, edebiyat, şiir, sanat gibi dallarda babasından dersler alarak onun gibi büyük bir şairin himayesinde yetişmiştir. Hassâne'nin kız kardeşleri mevcut olmakla birlikte onlar arasında şöhreti yakalayan kişi Hassâne olmuştur. Şiiri ve kafiyei iyice öğrendikten sonra Endülüslü kadın şairler arasında yıldızı parlamıştır. Günden güne şöhreti artınca ünü sarayın idarecilerine kadar ulaşmıştır. Hassâne, Emir Hakem b. Hişâm ve oğlu Abdurrahman için övgü dolu şiirler yazmıştır. Dönemin tek kadın şairi değildir ancak kendi sesiyle şiir okuyup şöhret kazanan ilk kadın şair olmuştur. Şiirleri güçlü ve belagat yönünden kuvvetlidir. Babası hayattayken bu şöhreti elde etmiş, onunla fikir alışverişinde bulunmuş, babası hem öğretmeni hem de en yakını olmuştur. Ancak babasından sonra Emir Hakem b. Hişâm dışında sığınacak kimseyi bulamamıştır.³⁹ Hassâne babasının vefatıyla birlikte maddi olarak çok zor bir döneme girmiştir. Maddi ve manevi olarak zor günler geçirince dönemin idarecisi Emir Hakem b. Hişâm'a sığınarak ondan yardım talebinde bulunmuştur. Yardımını isterken yine şiirsel bir dil kullanmış ve isteğini şu beyitlerle dile getirmiştir;

أبا المخشي سقته الواكفُ الديمُ

إني إليك أبا العاصي موجعة

فاليوم أوي إلى نعماك يا حكم

قد كنت أرتع في نعماه عاكفة

³⁸ Ömer İshakoğlu, "Endülüs Arap Edebiyatının Gelişmesinde Kadın Şairlerin Rolü" **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 45, 2017, s.151.

³⁹ Ahmed Halîl Cum'a, **Nisâ mine'l-Endelus**, Dimaşk, 2001, s. 173-179.

وَمَلَّكَتْهُ مَقَالِيدَ النَّهْيِ الْأَمَمِ أَنْتَ الْإِمَامُ الَّذِي أَنْقَادَ الْأَنْامُ لَهُ
 آوِي إِلَيْهِ وَلَا يَعْرِوْنِي الْعَدَمُ لَا شَيْءَ أَخْشَى إِذَا مَا كُنْتَ لِيكَنْفَكُ
 حَتَّى تَذَلَّ لَكَ الْعُرْبُ وَالْعَجَمُ لَا زِلْتَ بِالْعَزَّةِ الْقَعَسَاءَ مَرْتَدِيًّا

Acılar içinde sana geldim Ebu'l-Âsi Kimsesizin sahibi, nimetin yağmur gibi
 Kesildi artık babamın nimetleri Ey Hakem, nimetlerine muhtacım şimdi
 Sensin insanların biricik önderi Peşinden sürüklersin bütün milletleri
 Hiç korkmam sen bana oldukça hâmi Sığınırım sana asla görmem sefaleti
 Boyun eğmeyen şeref ve izzet sahibi Eğildi önünde hem Arabı hem Acemi

Emir şiiri çok beğenince Hassâne'ye maaş bağlanması, gerekli tüm yardımlar yapılması talimatını vermiştir. Ancak Emir bir süre sonra vefat edince yardımlar kesilmiş, Hassâne tekrar zor durumda kalmıştır. Bu defa babasının yerine geçen Emir Abdurrahman el-Evsat'ın sarayının kapısını çalmış, durumunu yine bir şiir ile izah etmiştir.⁴⁰

Hassâne'nin talep maksatlı şiiri şöyledir⁴¹;

إِلَى ذِي النَّدَى وَالْمَجْدِ سَارَتْ رِكَائِبِي عَلَى شَحْطِ تَصَلَّى بَنَارِ الْهَوَاجِرِ
 لِيَجْبِرَ صَدْعِي إِنَّهُ خَيْرُ جَابِرِ وَيَمْنَعُنِي مِنْ ذِي الظَّلَامَةِ جَابِرِ
 فَإِنِّي وَأَيْتَامِي بِقَبْضَةِ كَفِّهِ كَذِي رِيْشٍ أَضْحَى بِقَبْضَةِ كَاسِرِ
 جَدِيرٌ بِمِثْلِي أَنْ يُقَالَ مَرُوعَةٌ لَمُوتِ أَبِي الْعَاصِي الَّذِي كَانَ نَاصِرِي
 سَقَاهُ الْحَيَا لَوْ كَانَ حَيًّا لَمَا اعْتَدَى عَلَى بَاطِشٍ بِطِشٍ قَادِرِ
 أَيْمَحُو الَّذِي خَطَّتْهُ يَمْنَاهُ جَابِرِ لَقَدْ سَامَ بِالْأَمْلَاكِ إِحْدَى الْكِبَائِرِ

⁴⁰ İshakoğlu, a.g.m., s. 154-155.

⁴¹ Turkî Azzâvî, *Mu'cem şâirâtî'l-Endelus ma'a rekâik musta'zebe min şî'rihinne'r-râî'*, Dimaşk, Dâru'n-Nevâdir, 2012, s.22-23.

Cömertlik ve asalet sahibine doğru koştı ayaklarım
Öğle ateşinde dikenler üstünde kavrulurcasına
Kırıklarımı tedavi etsin diye ki o en iyi kırıkçıdır
Uzak tutar beni karanlıklardan aynı zamanda
Ben ve yetimlerim medet umarız ondan
Kuşlar gibiyiz vahşi bir hayvanın avucunda
Bana korkmuş, ürpermiş denilmesini hak ediyorum
Çünkü destekçim olan Ebu'l-Âsi'yi kaybettim
Ona başka hayatlar bahşedilsin, hayatta olsaydı
Hiçbir zaman haddi aşıp saldırmazdı
Onun yazdığını hiç siler mi?
Malk mülk konusunda adaleti sağlayacak kişi

Hassâne Emir Abdurrahman'a şiirini sunduktan sonra babası Hakem'in kendi el yazısıyla yazılmış bağış belgesini takdim etmiştir. Emir Abdurrahman belgeyi alıp öptükten sonra gözlerinin üzerine koyarak Hassâne'ye babasının vermiş olduğu sözü devam ettireceğini, kendisine maddi desteğin devam edeceğini bildirmiştir. Hassâne tüm bunlarla birlikte kendisine haksızlıkta bulunan bölge valisini de şikâyet etmiştir. Valinin haksızlığını anlayan Emir, Hassâne'ye bağışta bulunmuş, söz konusu valiyi de görevinden azletmiştir. Hassâne de bu duruma teşekkür olarak şu beyitleri dile getirmiştir⁴²;

ابن الهشامين خير الناس مأثرة	وخير منتجع يوما لرواد
جودت طبعي و لم ترض الظلامة لي	فهاك فضل ثناء رائح غاد
فإن أقمت ففي نعماك عاطفة	وإن رحلت فقد زودتني زادي

⁴² A.e., s. 23-25.

Hişâmiler'in oğlu, insanların en soylusu
Yolda kalmışların sığınağı
Haksızlığa engel oldun cömert davrandın bana
Bu uzun uzadıya övülecek bir fazilet
Nimetlerin beni şefkatle sarar kalacak olursam
Gidecek olursam da verdiğin azık yeter de artar bana

Hassâne şairlik yeteneği bakımından duyguları harekete geçiren, insanları şiirleriyle ağlatan, belagati kuvvetli, oldukça kıvrak zekâyâ sahip bir kadındır. Öyle ki; Emir Abdurrahman'a şikâyetini bildirmek için huzuruna çıkmak üzere uygun yollar düşünmüş, en akılcıca şeyin eşinin vasıtasıyla Emir'e ulaşmak olduğuna kanaat getirmiştir. Nitekim planı işe yaramış, Emir'in son derece keyifli olduğu bir anda taleplerini iletme fırsatı yakalamıştır. Emir'e okuduğu şiir ise herkes tarafından ilgi ve hayranlıkla dinlenmiş, dinleyicilerin gözlerinden yaşlar boşalmıştır. Hatta şiirlerini o kadar içten yazmış, dinleyenleri o kadar etkilemiştir ki bu durum kendisine eziyet eden valinin azline sebep olmuştur.⁴³

Hassâne şiir türleri olarak bir harman meydana getirmiştir. Ağıt, sitem, övgü rica gibi konularda şiirsel yeteneğini ortaya koymuştur.⁴⁴

Hassâne daha önce de değindiğimiz gibi Endülüs döneminin başlangıcındaki ilk meşhur kadın şair olmakla birlikte, sesini yarım yüzyıldan fazla bir zaman boyunca duyurmuş, şikâyetleri idarecilere sunmada en önemli şairlerden biri olmuş, zekâsı ile adından söz ettirmiş, hafızalarda iyi bir iz bırakmış yetenekli bir kadın şairdir. Emirlere yazdığı beyitlerle yaşamını garanti altına almış, iyi ve rahat bir hayat sürmüştür. Doğum tarihi belirsiz olmakla birlikte ölüm tarihi hicri üçüncü asrın başlarına tekabül etmektedir.⁴⁵

⁴³ Cum'a, **a.g.e.**, s. 184.

⁴⁴ Azzâvî, **a.g.e.**, s. 26-27.

⁴⁵ Cum'a, **a.g.e.**, s. 189.

2.2.Endülüs Emevileri (756-1031)

2.2.1. Emirlik Dönemi

2.2.1.1. Kamer el-Bağdâdiyye

Hicri üçüncü asırda yaşamış olan bu kadın şair, aslen Endülüslü olmayıp doğudan göçmüş bir cariyedir.⁴⁶ Kamer el-Bağdâdiyye şair, edebiyatçı, anlatıcılık yeteneği gelişmiş, konuşması akıcı ve anlaşılır, güzel bir kadındır. İbrahim b. el-Haccâc'ın cariyesi olduğu görüşü baskındır. Bağdat'ta bulunduğu zamanlarda şarkı söylemesi, şiirler yazması ile meşhur bir kadındır. Şöhreti İsbiliye'ye kadar yayılınca el-Haccâc için cariyeye olarak getirtilir. Haccâc'ın sarayında cariyeler arasında en gözde konuma yerleştirilir. Güzelliği, letafeti ve yetenekleri ile herkesin dikkatini çeker. Bu durum diğer kadınlarda çekememezliğe yol açar. Haccâc'ın kalbine sahip olması, her bakımdan donanımlı bir şair olması diğer kadınların gazabına yol açar, onların alaycı bakışlarına ve aşağılamalarına maruz kalır. Ancak el-Bağdâdiyye bu kadınlara cehaletin çok kötü olduğunu, asıl güzelliğin ilim ve bilimde olduğunu anlatarak, onlara büyük bir ahlak dersi verir ve onlara şu beyitlerle seslenir⁴⁷;

من بعد ما هتكت قلبا بأشعار	قالوا أنت قمر زي أطمار
تشقّ أمصار أرض بعد أمصار	تمشي على وجل تغدو على سبل
ولا لها غير ترسيل وأشعار	لا حرة هي من أحرار موضعها
لله من أمة تزري بأحرار	لو يعقلون لما عابوا غريبهم
بعد الديانة والإخلاص للباري	ما لابن آدم فخر غير همته
لا يخلص الجهل من سبّ و من عار	دعني من الجهل لا أرضى بصاحبه
رضيت من حكم رب الناس بالنار	لو لم تكن جنة إلا لجهالة

Dediler ki pespaye kılıklı geldi

⁴⁶ İshakoğlu, a.g.m., s.155.

⁴⁷ Cum'a, a.g.e., s. 354-358.

Bundan daha fazlasına kırılmadı kalp
Dehşete yürümekte ve yollara düşmekte
Yararak yeryüzünü belde belde
O hür değildir diğer hürler gibi
Şiir ve metinlerinden başka bir şeyi de yoktur
Düşünselerdi onun garipliğini ayıplamazlardı
Allah'a bırakıyorum hür insanları ayıplayanları
Yoktur Âdemoğlunun övüneceği gayretinden başka
Allah'a olan inancı ve ihlasından sonra
Boş verin cehaleti, sevmiyorum sahibini
Kınama ve utanmadan kurtulamaz zaten
Cahillerin cennetinden başkası olmasaydı
Âlemlerin Rabbi'nin ateşine olurdum razı

Kamer el-Bağdâdiyye, şiirde ve şarkı söylemedeki üstün yeteneğini İşbiliye'de de sürdürmüş, Haccâc'a övgü dolu şiirler yazarak şarkılar söylemiştir. Medih tarzındaki şiirine örnek olacak beyitleri şöyledir⁴⁸;

ما في المغرب من كريم ترتجي إلا حليف الجود إبراهيم
إني حللتُ لديه منزل نعمة أكل المنازل ما عداه ذميم

Bulamazsın Mağrib'te bir cömerdi İbrahim gibi kerem sahibini
Onun nimetlerine mazharım şimdi Övemem onun dışında hiçbir evi

Kamer el-Bağdâdiyye şair olmadan önce duygularını oldukça yoğun yaşayan bir kadındır. Şair olduktan sonra ise bu hisleri şiir ile cilalanmış ve parlamıştır. İşbiliye'de yaşarken yurt özlemi çekmiş, vatanına büyük özlem duymuştur.⁴⁹

Bu özlemini de şu şekilde beyitlerine aktarmıştır⁵⁰;

⁴⁸ İshakoğlu, a.g.m., s.155.

⁴⁹ Cum'a, a.g.e., s. 359.

آها علي بغدادها وعراقها
و مجالها عند الفرات بأوجه
متبخرات في النعيم كأنما
نفسى الفداء لها فأى محاسن
وظباءها و السحر في أحداقها
تبدو أهلتها علي أطواقها
خلق الهوى العذري من أخلاقها
في الدهر تشرق من سنا إشراقها

Ah! Irak'ın Bağdat'ı
Fırat'taki yeşil alanları
Nimetleri, hoş kokuları
Feda olsun ona canları
Ceylanları, seher zamanları
Gökteki hilal gerdanlıkları
İffetli, temiz, pak aşkları
Asırlarca aydınlatır ziyası

Tüm bunlarla beraber ulaştığımız en son bilgi ise bir eserin hâtimesinde Kamer el-Bağdâdiyye'nin sesinin enfes, güzelliğinin ve ahlakının son derece şahane, Haccâc'ın yanında ikramının ve huzurunun bol olduğu öldüğü zaman ise insanların büyük bir hüzne boğulduğudur.⁵¹

2.2.1.2. Cariye 'Acfâ

Endülüs'te kadın şairlerin ortaya çıkışı cariyeler ile başlamaktadır. Hac mevsiminde Endülüs'ten Mekke ve çevresine giden Endülüslüler, Endülüs'e dönünce kadın şairlerin şiirlerini dinleyip, enfes şiirlerinden ve kabiliyetlerinden bahsetmişlerdir. Daha sonra bu kadın şairler buralardan Endülüs'e cariye olarak getirtilmiştir. Böylece kadın şairler şiir arenasında kendilerine yer edinmişlerdir. 'Acfâ Doğuda olduğu vakitlerde efendisi Müslim b. Yahya adında fakir bir adamla oldukça küçük bir evde yaşamaktadır. Bir gün efendisinin evine iki arkadaşı misafir olarak gelir. Bunlar Ebu Sâib ve el-Erkâmi adında iki arkadaştır. Ebu Sâib arkadaşı el-Erkâmi'ye bildiği iyi bir şarkıcı olup olmadığını sorarken, içeriye üstünde sarı kumaştan toz ve kir içinde elbisesiyle 'Acfâ girmiştir. Eline aldığı bir kamış ile şarkı söylemeye hazırlanırken Ebu Sâib “ Bu da nedir? ” diyerek şaşkınlığını belirtmiştir.

⁵⁰ Azzavî, a.g.e., s. 33.

⁵¹ Cum'a, a.g.e., s. 361.

el-Erkâmi ise arkadaşına “Sus” diyerek ‘Acfâ’yı dinlemeye başlamışlardır. ‘Acfâ’nın beyitleriyle söylediği şarkı ise şu şekildedir;

بيد الذي شغف الفؤاد بكم	تفريج ما ألقى من الهَمِّ
فلستيقن أن قد كلفت بكم	ثم افعلي ما شئت عن علم
قد كان صرم في الممات لنا	فعجلت قبل الموت بالصرم

Kalp size tutulmuşken	Kederinden kurtulup sıyrıldı
Bil ki ben senin için görevlendirildim	Sonrasında sen bildiğini yap
Ayrılık ölümdü bize	Ayrılığı ölümden önce soktun içimize

‘Acfâ şarkısını bitirince iki arkadaş hayran olarak onu tebrik etmişlerdir. Bunun üzerine ‘Acfâ tekrar eline kamışı almış, şu beyitlerle bir başka şarkı okumuştur;

برح الخفاء فأیما بك نكتم	ولسوف يظهر ما تُسر فَيُعْلَمُ
مما تضمن من عزيز قلبه	يا قلب إنك بالحسن لمغروم
يا ليت أنك يا حسام بأرضنا	تلقي المراسي طائعا وتخيم
فتذوق لذة عيشنا ونعيمه	ونكون إخوانا فماذا تنقم

Ne kadar saklasak da ortaya çıktı	Gizlediğin ne varsa bilinecek
Aziz kalbin vaat ettiği her ne varsa da	Ey Kalp! Sen güzellere meftunsun
Ey Hüsam! Keşke burada olsaydın	Demir atıp da buraya yerleşseydin
Yaşantımızın nimetlerini tatmalıyken	İntikam almak da ne? Kardeşlik varken!

Bu şarkıdan sonra iki arkadaş cariyeye ‘Acfâ’ya o kadar hayran kalmışlardır ki şuurlarını yitirmiş, oradan oraya savrulmuş, hatta Ebu Sâ’ib gördüğü sıvıyağ kavanozlarını başının üstüne alıp dans etmeye başlayınca bunlardan birkaçı yere devrilmiştir. Bunu gören ev sahibi feryat figanlarla ve peltek olan konuşmasıyla “Kavanozlarım! Kavanozlarım!” diye bağırmaya başlamıştır. Bunun sonrasında Ebu Sâib, ‘Acfâ’ya şarkısıyla eski bir kederini ona hatırlattığını dile getirmiştir. Daha sonra cariyeye ‘Acfâ Endülüs Emiri Abdurrahman b. Muaviye b. Hişâm’ın emrinde

olduğunu belirten yeminini ettikten sonra Endülüs'e doğru yola yola çıkmıştır. Emir m.788/h.172 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten ise 'Acfâ'nın hicretin ikinci yüzyılında yaşadığı sonucuna varmaktayız.

Cariye 'Acfâ zikredilen tarihte Doğu'dan Endülüs'e yerleşen ilk cariyeye kadın şairdir. Asıl ismine ulaşamamakla birlikte künyesi sıska anlamına gelen Hezile'dir. Bunun sebebi ise efendisinin fakirliği, yaşadığı evin çok mütevazı ve küçük olmasıdır.⁵² Dış görünüş olarak oldukça pespayedir. Vücudu zayıf, yüzü bakımsızlıktan çökmüş, saçları özensiz, kıyafetleri de oldukça eskidir. Ancak ilk bakışta çok dikkat çeken bu özellikleri, şarkı söylemeye başlayınca dinleyiciler tarafından hemen unutulmaktadır. Çünkü şarkısını söyleyince, insanların akılları başlarından gitmekte, dünyanın en göz alıcı varlığı karşılındaymış, gözleri hiçbir şey görmüyormuş gibi şarkılarının ahengine kendilerini kaptırmaktadırlar. 'Acfâ şairler yazar, beyitler dizer, beste yapar ve aynı zamanda müzik aleti çalarak bu şiirlerini dile getirir. Endülüs'e gittikten sonra Doğu onun şarkı ve şiirlerinden mahrum kalmıştır. Muâviye b. Hişâm'ın vefatından sonra ise 'Acfâ ölene dek Endülüs'te hayatını devam ettirmiştir.⁵³

2.2.2. Halifelik Dönemi

2.2.2.1. Âişe el-Kurtûbiyye

Endülüslü kadın şair Âişe bint Ahmed b. Muhammed olup, Kurtuba'da yetişmiş, m.928-1030/h.316-422 yılları arasında yaşamıştır. Kendi çağında, ondan daha edebi, şiiri daha güçlü, ilmi daha yüksek, bilgisi daha geniş bir şair yoktur bilgisine ulaşmaktayız. Ayrıca tüm bu özelliklerin yanında güzel yazısıyla da ünlenmiş bir hattattır.⁵⁴ Hicri dördüncü asır şairlerinden olmakla birlikte, hattının güzelliği ile Kur'an-ı Kerim'i istinsah etmiştir. Kendi çağının kadınları ve kızları kitapları sevmez, onlardan uzak dururken, Âişe el-Kurtûbiyye kitaplarla haşır neşir olmuş, hatta kendisi için nadir eserlerden oluşan bir kütüphane kurmuştur. Hiç evlenmemiş, bütün ömrünü kitaplara ve ilme adanmıştır. Ayrıca varlıklı oluşu da

⁵² Azzavî, a.g.e., s. 12-17.

⁵³ Cum'a, a.g.e., s. 325-331.

⁵⁴ Azzavî, a.g.e., s. 46-47.

başka birinin yardımına gerek duymasını engellemiş, o da tüm dikkatini ilme kanallere etmiştir. Onunla evlenmek isteyen erkekleri reddetmiş, yalnızlığı seçmiş bunu da şu beyitlerle dile getirmiştir⁵⁵;

أنا لبوة لكنني لا أرتضي نفسي مناخاً طول دهري من أحد
و لو أنني أختار ذلك لم أجب كلباً وكم غلقت سمعي عن أسد

Dişi bir arslanım ancak memnun değilim

İçime sinmedi kimse şimdiye kadar

Seçen ben olsam da oralı olmadım

Değil köpeği, aslanı bile duymazdan geldim

Şiirsel yeteneğine gelince Âişe el-Kurtûbiyye doğaçlama şiir yeteneği ile ön plandadır. Halife el-Muzaffer b. el-Mansûr'un huzuruna girip de yanında çocuğunu görünce irticalen şu beyitleri dile getirmiştir⁵⁶;

أراك الله فيه ما تريدُ و لا برحت معاليه تزيدُ
فقد دلت مخايله على ما نؤمله طالعه السعيد
تشوقت الجياد له و هزّ الحسام هوى و أشرقت البنود
وسوف تراه بدرًا في سماء منّ العليا كواكبه الجنود
فأنتم آل عامر خير آل زكا الأبناء منكم و الجدود
وليدكم لدى رأي كشيخ وشيخكم لدى حربٍ وليد
و كيف يخيب شبل قد نمته إلى العليا ضراغمة أسود

Görüyorum ki onda ne istediysen verdi Allah

Ve şanını yüceltmekte hâlâ

Alâmetlerin gösterdiği gibi

Yükselen talihi ona ümit verdi

⁵⁵ Cum'a, a.g.e, s. 300-302.

⁵⁶ A.e., s. 303.

Onun uğruna atlar cesaretlendi ve hevesle kılıçlar
Sallandı, bayraklar dalgalandı
Onu gökyüzünde bir dolunay gibi görürsün
Yükseklerde gezegen gibi ordusuyla
Siz ki Âmir ailesi en soylu ailesiniz
Oğullarınız ve atalarınız hep doğru yoldadır
Genciniz yaşlılar gibi fikir sahibi
İhtiyarınız ise savaşta gençler gibi
Eğittiğiniz aslan yavrusu nasıl yenilsin
Nitekim onu aslanlar büyütüp geliştirdi

Ayrıca Âişe el-Kurtûbiyye toplumda yüksek bir konumda olup, saray kapıları onun için sonuna kadar açılmıştır. Saray idarecilerinden istediği her ne varsa geri çevrilmemiştir. Bununla birlikte o da saray idarecilerini öven beyitler yazmıştır.⁵⁷

2.2.2.2. Hafsâ bint Hamdûn

Endülüs'ün gazel tarzında beyitler yazan ilk kadınlardandır. Şair, edebiyatçı, bilgin olup hicri dördüncü asırda yaşamıştır. Endülüs'te yetişmiş, kendi halkının büyük beğenisini kazanmıştır. Bu şairin yaşadığı bölge ise Tuleytula'ya en yakın şehir olan Hicâre vadisidir. Bu bölge kaynaklarda oldukça övülmüştür.⁵⁸

Künyesini de yaşadığı ve halkı tarafından övüldüğü bölgeden almıştır. Ayrıca buradan oldukça kıymetli şairler ve edebiyatçılar çıkmıştır. Hafsâ bint Hamdûn edebiyat kitaplarında geniş çapta yer almıştır. Şiirleri, nükteleri, anlatıları, hicivleriyle edebiyat dünyasına devasa bir ışık tutmuştur. Günümüze şiirlerinin pek azı ulaşmıştır. Bunların çoğu övgü ve gazel şeklindedir.⁵⁹

Gazel türündeki şiiri ise şu şekildedir⁶⁰;

⁵⁷ A.e., s. 302.

⁵⁸ A.e., s. 229.

⁵⁹ Azzavî, a.g.e., s. 52-54.

⁶⁰ İshakoğlu, a.g.m., s. 157-158.

وإذا ما تركته زادَ تيبها	لي حبيب و لا يئنثي لعتاب
قلت أيضاً و هل ترى لي شبيها	قال لي هل رأيت لي من شبيه
Kınamaya gelmez sevgilim	Terk edince onu kaybederim
Bana der yok benim benzerim	Benim de yok eşim benzerim

Bir diğer şiirinde de hizmetçilerinin tavırlarından duyduğu rahatsızlığı dile getirir⁶¹;

جم الغضا ما فيهم من نجيب	يا رب إني من عيدي على
أو فطن من كيده لا أخيب	أما جهول أبله متعب
Rabbim! Kor ateş üstündeyim	Asaleti bilmez hizmetçilerim
Kiminin cehaletinden çekerim	Zekisinin de hilesini beklerim

Hafsâ bint Hamdûn varlıklı bir ailenin kızı olduğundan, etrafında yardımcıları ve hizmetkârları bulunmaktadır. Onların davranışlarından duyduğu rahatsızlığı şiire dökmeyi tercih etmiştir. Onun şiirlerinde özellikle redif ve cinas dikkat çekmektedir.

Örneğin;

فكلّ الورى قد عمّهم سيب نعمته	رأى ابنُ جميلٍ أن يرى الدهر مجملاً
وأحسن من أخلاقه حسن خلقته	له خلق كالخمر بعد مزاجها
عيون و يئنثيها بإفراط هيبته	بوجهٍ كمثّل الشمس يدعو ببشره الـ
İbn Cemil gördü çağı bütünüyle	Topladı tüm nimetlerini tümüyle
Karakteri bir yana şarap gibidir ahlakı	Ahlakından iyisi ise güzel yaratılışı
Güneş gibi yüzü mutluluk diye anılır	Gözleri ise heybetini ikiye katlamaktadır

Bu şiirde sanatsal bir dil kullanılmış, zarif bir gazel türünde övgülere ustalıkla yer verilmiştir denilebilir. Endülüs kadınına ilham verecek, ona yol gösterecek türde bir kapı aralamıştır. Dönemin ileri gelenlerinden bir şahsiyeti incelikle övmüş, aynı zamanda zarif bir gazel türüne de örnek oluşturmuştur. Şiirlerinin ahenginin ve

⁶¹A.m., s. 157-158.

zarıflığının ötesinde en büyük başarısı, Endülüs kadınına yaptığı liderlik ve yol göstericilik olmuştur.⁶²

2.3. Mülûku't-Tavâif Dönemi (1031-1090)

2.3.1. Ummu'l-Kerem

Endülüs Emiri Mu'tasîm b. Sumâdîh'in kızı olan Prenses Ummu'l-Kerem, şair ve edebiyatçıdır. Emir Mu'tasîm ilme ve edebiyata çok düşkün olduğundan, çocuklarını da bu minvalde yetiştirmiştir. Dolayısıyla Ummu'l-Kerem şiirin ve edebiyatın içine doğmuştur diyebiliriz. Bu yüzden edebiyata ilgisinin olduğunu fark etmiş edebiyat ve şiir türleri üzerine çalışmıştır. Bu türlerden biri de muvaşşaha olmuştur.⁶³ Mustafa eş-Şek'a da Ummu'l-Kerem'in bu yönüne vurgu yaparak muvaşşaha türünün onun eliyle şekillenmesini takdir etmiştir. Ayrıca sadece kendisi değil, Ummu'l-Kerem'in kardeşleri de şiir ve edebiyat alanında kendilerini yetiştirmiş, tüm aile bu uğurda çaba göstermiştir.

Muvaşşaha türünün şekillenmesinde çok büyük katkısı olan Ummu'l-Kerem'in gazel ve nazım tarzıyla yazmış olduğu şiirlerinden pek azı günümüze ulaşmıştır. Şiirlerinden birini Semer adında yakışıklı, meşhur bir delikanlı için şu şekilde kaleme almıştır⁶⁴;

مِمَّا جَنَّتْهُ لَوْعَةُ الْحَبِّ	يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَلَا فَاعْجَبُوا
مِنْ أَفْقِهِ الْعُلُوفِ لِلْتَرَابِ	لَوْلَاهُ لَمْ يَنْزِلْ بِبَدْرِ الدَّجَى
فَارَقَنِي تَابِعَهُ قَلْبِي	وَحَسْبِي بِمَنْ أَهْوَاهُ لَوْ أَنَّهُ

Ey insanlar şaşırmaz mısınız ki	Şu kara sevdanın yaptığına
O olmasa dolunay inmez	Yüksek ufuklardan toprağa
Sevdiğim bana yeter	Ayrılrsa da gönlüm peşinden gider

⁶² Azzavî, a.g.e., s. 56-58.

⁶³ Cum'a, a.g.e., s. 122-128.

⁶⁴ Leyla Yakupoğlu Boran, "Endülüs'te Gazel Yazan Kadın Şairler", **Doğu Edebiyatında Kadın**, Yayına Hazırlayan Ali Güzelyüz, İstanbul, Demavend Yayınları, 2016, s. 58-59.

Edebi çevrelere göre Ummu'l-Kerem bu beyitlerde karasevdaya tutulmaktan bahsederken, ayrılık acısını azaltmak için bir teselli ile avunmaya çabalamıştır. Aşkını ilan etmede oldukça cesur davranan şair, ince bir gazel örneğini yansıtmaktadır. Ummu'l-Kerem Mülûku't-Tavâif ve Murabıtlar dönemi şairlerinden olup, doğum ve ölüm tarihlerine kaynaklarda ulaşılamamıştır.⁶⁵

2.4. Murâbıtlar Dönemi (1090-1147)

2.4.1. Meryem bint Ebû Ya'kûb

Şair, edebiyatçı, öğretmen, karakterli, onurlu kişilikte, dindarlığı, iffet ve haysiyeti konusunda Hz. Meryem'e benzetilen bu kadın, her bakımdan insanların takdirini kendinde toplamıştır. Hicretten sonra beşinci yüzyılın başında şöhreti yayılmıştır. Endülüs şiirinin ustalığının yanında, dönemin büyük hocalarındandır. Etrafındaki kadınları şiir sanatının ahengiyle büyülerken, dini konularda da yol gösterici olmuş, bir ahlak timsali olarak insanlarda hayranlık uyandırmıştır. Sabah erkenden İşbiliye'deki kadınların evlerine gider - ki kendisi de İşbiliye'de ikamet etmektedir - onlara edebiyat, şiir ve nesir dallarında eğitim verir. Bu sebeple insanların beğenisini kazanıp, kadınlar için adeta bir önder olmuştur diyebiliriz.⁶⁶ Ona ait birçok beyit olmakla beraber, yalnızca pek azı günümüze kadar ulaşmıştır. Övgü şiirleriyle tanınan bu kadın şair, beyitlerinden birinde Halife Ubeydullah b. Muhammed el-Mehdî'yi övmüş, bunun karşılığında çeşitli mallarla taltif edilmiştir. Hatta Halife ile karşılıklı şiirler söylediği de rivayet edilir. Halifeyi övdüğü beyitler şu şekildedir⁶⁷;

و قد بدرت إلي فضل و لم تسل

من الآلي و ما أوليت من قبل

بها على كل من حلي عطل

Kim nail olabilir sohbetine

Şükranım incilerden kolyene

من ذا جاريك في قول و في عمل

مالي بشكر الذي نظمت في عنقي

حليتي بحلي أصبحت زاهية

Dolunay gibi doğdun üstüme

Dolandı boynuma meylinle

⁶⁵ Azzavî, a.g.e., s. 155-159.

⁶⁶ Cum'a, a.g.e., s. 362-366.

⁶⁷ İshakoğlu, a.g.m., s.158-159.

Parladım senin ilginle

Geçiverdim kadınların önüne

Meryem bint Ebu Ya’kub oldukça uzun yaşamıştır. Hatta yetmiş yedi yaşına ulaşan bu kadın şair, bir beyitinde bundan bahsetmiştir;

وما ترتجي من بنت سبعين حجة وسبع كنسج العنكبوت المهلهل
تدب دبیب الطفل تسعى إلى العصا وتمشي بها مشي الأسير المكبل

Yetmişini geçmiş birinden ne beklersin

Zayıf örümcek ağı misali

Bastonla emekleyen bir çocuk dersin

Zincirlenmiş esir gibi

Bu beyitinde yaşlılığın bedenine verdiği eziyetten, artık kendisinde hayır kalmadığından, gençliğindeki gibi özgür olmadığından, ihtiyarlığın onu esir aldığından söz eder. Bu kadın şair, tasvirindeki üstün yeteneği ve bunları ifade etmedeki dikkatli tavırlarıyla birçok erkek şairin ulaşmak isteyip de ulaşamadığı seviyeye erişmiştir.⁶⁸ Bu kadın şair aynı zamanda hac vazifesini yerine getirip Hacı olmuştur. Tarihçiler uzun bir ömür sürdüğünü belirtmekle birlikte, net bir ölüm tarihine ulaşılammıştır.⁶⁹

2.4.2. İ’timad er-Rumeykiyye

Hicri beşinci. yy.da yaşamış olan bu kadın şair, Endülüs Emiri’nin oğlu Mu’temed b. Abbâd’ın eşidir. Güzel, alımlı, hoşsohbet olan bu kadın şair “Kadınların En Yücesi” olarak anılmaktadır.⁷⁰ Endülüs veliahtı ile bu kadın şairin nasıl tanıştığına dair birçok rivayet var olmakla beraber en baskın olanı şöyledir; el-Mu’temed günlerden bir gün dostu İbn Ammâr ile İşbiliye nehri çevresinde gezintiye çıkar. Bu gezi esnasında karşılıklı ve doğaçlama olarak birbirlerine beyitler okurlar. Veliaht el-Mu’temed şu beyiti okur, bir karşılık bekler;

صنع الريح من الماء زرد

Rüzgâr bir zırh gibi düzledi suyu

⁶⁸ Azzavî, a.g.e., s. 42.

⁶⁹ Cum’a, a.g.e., s. 369-370.

⁷⁰ A.e., s. 43.

İbn Ammâr bu beyite verecek bir karşılık bulamaz. O sırada nehrin kenarında çamaşır yıkayan İ'timâd er-Rumeykiyye hemen şu beyitle cevap verir;

أيدرع لقتال لو جم

Savaş için olan bu zırh dursa ne olur?

Veliaht el-Mu'temed şaşkınlıkla er-Rumeykiyye'nin güzelliği ve zekâsıyla kendinden geçerek o anda ona evli olup olmadığını sorar.⁷¹ O da bu soruya hayır cevabını vererek yoluna devam eder. Veliaht, adamlarından birini çağırıp onu takip etmesini ve hakkında bilgi edinmesini emreder. Bir süre sonra er-Rumeykiyye'nin İbn Haccâc'ın cariyesi olduğu haberini alır. Bunu duyunca doğrudan annesine giderek evlenmek istediğini, konuyu babasına açmasını rica eder. Annesi bunu kabul eder, Emir'e konuyu açar. Emir durumu onaylayınca Haccâc'ı sarayına çağırır. Kısa zaman sonra ise iki gencin nikâhı kıyılır.

Şair Rumeykiyye sıcakkanlı, güzel görünümlü, sanatında usta bir kadındır. Göze çarpan özelliği ise güzelliği olmuştur ki hem şiiri, hem de cazibesıyla Mu'temed'in kalbini kazanmıştır. Mu'temed eşine o kadar düşkündür ki onu memnun etmek için elinden ne geliyorsa yapmaya çabalamıştır.⁷² Hatta bir gün Rumeykiyye, yolda bir kadın grubunun çamura basarak eğlendiğini görür. Bu durum çok hoşuna gider, heyecanla eşinden kendisi ve cariyeleri için böyle bir organizasyon düzenlemesini talep eder. Eşi Mu'temed bu isteğini hemen yerine getirir. İçinde çeşitli güzel kokuların olduğu bir balçık alanı hazırlar. Eşini cariyeleri ile birlikte memnun eder. Başka bir gün ise aralarında şiddetli bir kavga meydana gelir. Rumeykiyye kızgınlıkla eşine “Senden şimdiye kadar hiçbir iyilik görmedim” diye sitem eder. Eşi de “Çamur günü bile mi?” diyerek o günkü sevincini hatırlar. Bunun üzerine Rumeykiyye utanır ve susmayı tercih eder.⁷³

Babasının vefatıyla beraber tahta şehzade Mu'temed geçer. Saray İşbiliye'de dağ eteklerinin manzarasıyla çevrili bir alandadır. Rumeykiyye bu dağ eteklerinde kar görmek istediğini söyleyince Mu'temed eşi için dağ eteklerine badem ağaçları

⁷¹ Azzavî, **a.g.e.**, s. 117.

⁷² Cum'a, **a.g.e.**, s. 53-57.

⁷³ Azzavî, **a.g.e.**, s. 118-119.

diktirir. Bu ağaçlar çiçek açınca, uzaktan kar efekti vermektedir ki bunu yine eşinin mutluluğu için yapmıştır. Rumeykiyye'nin bu isteklerinin yerine getirilmesi, eşinin ona olan sevgisinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Rumeykiyye güzel, akıcı hikâyeler anlatan tatlı dilli bir şair olduğundan eşinin kalbini de bu şekilde elde etmiştir. Öyle ki Emir eşine olan aşkı ve ilgisinden dolayı el-Mu'temed künyesini ismine dâhil etmiştir. Arapçada İ'timad güven anlamına gelirken Mu'temed ise güvenilen anlamına gelmektedir. Böylece Emir eşine duyduğu bu büyük aşkı ismiyle de ölümsüzleştirmiştir.⁷⁴

Şair Rumeykiyye aynı zamanda Vellâde bint Müstekfi-billâh'ın çağdaşıdır. Ancak Rumeykiyye şiir ve edebiyat alanında Vellâde'nin çok gerisinde kalmaktadır. Güzelliği ve hikâye anlatıcılığındaki ustalığı ile kıyas edilebilirken şiir alanında Vellâde'nin uzmanlığına yetişememektedir. Bununla beraber Vellâde Kurtuba'da, Rumeykiyye ise İşbiliye'de yaşamını sürdürmüştür.⁷⁵ Rumeykiyye'nin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte kız ve erkek çocukları da vardır. Yukarıda değineceğimiz üzere kızlarından biri ünlü şairlerden Buseyne bint el-Mu'temed'dir.⁷⁶

Rumeykiyye'nin cariyelikten hatunluğa uzanan ilginç yaşamı, Endülüs içerisinde yaşanan bazı saldırılar sonucunda hüsrarla son bulmuştur. Endülüs, İspanyollar tarafından işgale uğrayınca Mu'temed, Berberî asıllı bir idareci olan Yusuf b. Taşfîn'den yardım ister. Taşfîn Fas'tan Endülüs'e ulaşıp yardıma gelir ancak sonrasında Mu'temed'e ihanet eder.⁷⁷ Taşfîn tarafından saray basılarak Emir Mu'temed ve eşi Rumeykiyye esir alınıp Fas'a sürgün edilince Rumeykiyye zindanda hastalanır, h.488 yılında vefat eder. Akabinde Emir Mu'temed yaşadıklarına dayanamaz o da eşinin peşi sıra vefat eder, eşinin mezarının yanı başına defnedilir.⁷⁸

2.4.3. Buseyne bint el-Mu'temed

Kadın şair Buseyne bint el-Mu'temed, Mu'temed b. Abbâd'ın kızıdır. Babası Emir Mu'temed Mülûku't-Tavâif dönemi yöneticilerinden olup, hem ünlü bir şair

⁷⁴ Cum'a, a.g.e., s. 58-61.

⁷⁵ A.e., s. 55.

⁷⁶ A.e., s.86.

⁷⁷ Watt, a.g.e., s. 103

⁷⁸ Azzavî, a.g.e.,s. 124-125.

hem de gerçek bir savaş kahramanıdır. Annesi er-Rumeykiyye de daha önceden değindiğimiz gibi dönemin ünlü kadın şairlerindendir. Güzelliği, hikâye anlatıcılığı, şairliği yönlerinden annesine benzetilmektedir. Buseyne şair bir anne ve babanın kızı olduğundan, doğumundan itibaren şiir ve edebiyat ile iç içe olmuştur. Özellikle babasının edebiyat ile olan bağı, hikâye anlatıcılığı, mizahi yeteneği, hoş sohbeti, görüş alışverişine önem vermesi, bunu ön planda tutmasının yanında kızına karşı ilgi ve alakası, onu ahlaklı bir birey olarak yetiştirmesi, Buseyne'ye büyük değer verdiğinin ve onu en iyi şekilde eğittiğinin göstergesi olmuştur. Halk, Buseyne'nin babasının yönettiği bölge olan İşbiliye'de son derece bolluk ve refah içerisinde yaşamakta iken, Endülüs Emirleri arasında baş gösteren kaos ve karmaşa ile gün be gün artan bir çekişme, felaketleri de beraberinde getirmiştir. Bu ortamdan faydalanmak isteyen İspanyollar, Endülüs topraklarını işgal etmeye başlamış, peş peşe saldırılarını sürdürmüşlerdir.

Halkı ve ülkesi adına endişelenen Emir el-Mu'temed, kurmaylarının önerisiyle Fas sultanı Yusuf b. Taşfin'den yardım talep etmek isteyince Emir'in eşi er-Rumeykiyye onu bu konuda uyarmıştır. Taşfin'e güvenmediğini, onun ihanetinden korktuğunu belirtmiştir. Aynı uyarıyı bölgenin ileri gelenleri de yapmıştır, ancak Emir tüm bu uyarılara rağmen kimseyi dinlememiş “Düşmanın elindeki çoban olacağıma, Fas'ın elindeki devesi olurum” diyerek uyarıları dikkate almadığını belirtmiştir. Fas Sultanına yardım talebini iletmış ondan askerleriyle birlikte kendisini İspanyollara karşı savunmasını, halkını kurtarmasını istemiştir. Akabinde Emir'in bu talebi ise Taşfin tarafından kabul edilmiştir.

Taşfin söz verdiği gibi İspanyollar ile savaşa girmiş, Endülüs halkını askerleriyle birlikte savunmuş, en nihayetinde de zafer elde etmiştir. Bölgenin güvenini sağladıktan sonra Fas'a dönmüştür. Ancak ülkesine dönünce aklı Endülüs'te kalmış, bu bereketli toprakların güzelliğini aklından çıkaramamıştır. Bu düşüncesini de yanında bulunan kurmayları ile paylaşmış, çok geçmeden Endülüs'ü ele geçirme hazırlıklarına başlamıştır. Beklenen şey sonunda gerçekleşmiş ve Emir el-Mu'temed'in sarayı, Taşfin'in askerleri tarafından kuşatılmıştır. Emir haremını korumaya çalışmış, halk ise bu ani baskınla telaşlanıp dehşete kapılmıştır. Murabıtlar bölgeyi ele geçirerek, Emiri ailesiyle birlikte Fas'a sürgün etmişlerdir. Tüm bunlar

olurken saray yağmacılar tarafından talan edilmiş, ateşe verilmiştir. Yaşadıkları karşısında çok korkan Buseyne ne yapacağını bilememiş, çözümü saraydan kaçmakta bulmuştur. Ailesi gibi Fas'a sürgün edilmeden saraydan kaçmayı başarmıştır. Çocukluk çağında olan Buseyne'yi halktan bir adam bulmuş, onu cariyelerden biri zannederek yanına almıştır. Bölge yakınlarında bulunan bir pazarda tacirlerden birine köle olarak satmıştır. Tacir Buseyne'nin zekâsı, edebi ile asaletinden çok etkilenmiştir. Bu yüzden Buseyne'yi oğlu ile nikâhlamak üzere yanında tutmuştur. Buseyne düğün gününe kadar gerçekleri saklamış ancak düğün günü bir prenses olduğunu alelade bir kız gibi evlenemeyeceğini nişanlısına söylemiştir. Evliliğinin gerçekleşmesi için babasının onayını alması gerektiğini, onu bir mektupla haberdar etmek istediğini dile getirmiştir. Nişanlısı bu durumu kabul etmiş, Buseyne de babasını haberdar etmek üzere bir mektup yazmıştır. Buseyne babasının sarayındayken hat sanatını öğrenmiş, şiir ve edebiyat ile ilgilenmiştir. Babasına yazdığı mektubu da kendi el yazısı ile şiirsel bir üslup kullanarak şu şekilde kaleme almıştır;

فهي السلوك بدت من الأجياد	اسمع كلامي واستمع لمقاتلي
وأنني بنتٌ لملكٍ من بني عباد	لا تنكروا أنني سبيت
وكذا الزمان يؤول للإفساد	ملك عظيم قد تولى عصره
وأذاقنا طعم الأسى من زاد	لما أراد الله فرقة شملنا
قدنا الفراق ولم يكن بمراد	قام النفاق على أبي ملكه
لم يأت في أفعاله بسداد	فخرجت هاربةً فحازني امرؤ
من صانني إلا من الأنكاد	إذ باعني بيع العبيد فضمني
حسن الخلاق من بني الأنجاد	وأرادني لزواج نجل طاهر
ولأنت تنتظر في طريق رشادي	ومضى إليك يسوم رأيك في الرضا
إن كان ممن يرتجى لوداد	فعساك يا أبتى تعرفني به
تدعو لنا باليمن والإسعاد	وعسى رميكية الملوك بفضلها

Sözümü dinle ve söylediğime kulak ver Baştan sona bir yoldur bu
Esir tutulduğumu yalanlamayın Benî Abbâd'ın kızı olduğumu da
Çağına hâkim ulu bir hükümdardır o Ve işte bozulmaya başladı o çağ
Allah bizi ayırmayı dileyince Esareti ziyadesiyle tattırdı bize
Babam tahtında iken nifak girdi araya Ayrılık istemeden yaklaşıncı
Kaçarak uzaklaştım ama tuttu beni bir adam, O adam ki mantıksız davranışları olan
Sattı beni tıpkı bir köle gibi, satın alansa Çile hariç koruyacağına söz verdi
Evlendirmek istedi beni Benî Encâd'dan ahlaklı bir oğlanla
Rızanın olup olmadığını sorar sana Düşünürsün benim için doğruyu daima
Babacığım bildirmeni diliyorum bana Bunu içtenlikle isteyen kim varsa
Sultan Rumeykiyye'nin diliyorum lütfunu Bizim için duasını bolluk ve mutluluğu

Buseyne'nin mektubu anne ve babasına ulaştığı zaman onun hayatta oluşu ikisini de çok sevindirmiştir. Emir bu mektupta onun hayatta ve güvenilir bir yerde olduğunu okuyunca bu evliliğe onay verdiğini belirten şu beyitleri cevap olarak göndermiştir;

فقد الدهر بأرض المغرب

بنيتي كوني به برة

Eşine karşı iyi ol kızcağızım

Mağribimiz için olan oldu

Buseyne babasından gelecek mektubu sabırsızlıkla beklerken mektup eline ulaşır ulaşmaz onu sevinçle öpmüş, mektubu okuyup babasının icazetini aldıktan sonra ise asil olmayan, orta tabakadan bu gençle nikâhlanmıştır. Buseyne'nin doğum ve vefat tarihine ulaşamamakla birlikte hicri beşinci yy.da yaşam sürdüğü bilgisi kaynaklarda mevcuttur.⁷⁹

2.4.4. Zeynep el-Meriyye

Hicri beşinci yy.da yaşamış olup çağdaşı kadın şair el-Ğassâniyye el-Becâniyye'dir el-Becâniyye sevgilisine hitap ettiği şiirlerinde “onlar” zamirini

⁷⁹ Cum'a, a.g.e., s. 160-172.

kullanırken, Zeynep el-Meriyye bunu yapmamış, sevgilisine hitap ettiği şiirlerinde “o” zamirini kullanmıştır. Sade ve anlaşılır bir ifade biçimi ile gazel türünde başarılı örnekler vermiştir. Örneğin;

يا أيها الراكب الغادي لطيته	عرج أنبئك عن بعض الذي أجد
ما عالج الناس من وجد تضمنهم	إلا ووجدني بهم فوق الذي وجدوا
حسبي رضاه و أني في مسرته	ووده آخر الأيام أجتهد

Seher vakti yola düşen yolcu	Sana bulduklarımın haber edeyim
İnsanları tutuldukları aşk teselli etmedi	Benimkiyse onların aşkının üstünde
Rızası bana yeter, ben onun sevinci	Ve sevgisiyle son günüme dek çabalarım

Zeynep el-Meriyye beyitlerini içtenlikle söylemiştir. Herhangi bir şeyden şikâyetçi olması durumunda hiç kimseden çekinmemiş, açıkça bu durumu belirtmiştir.⁸⁰ el-Makarrî'ye göre el-Meriyye'nin yaşadığı yer oldukça uzak ve süpürge yapımında kullanılan bitkilerden başka bir şeyin olmadığı sıkıcı bir yerdir. Doğum tarihi ile birlikte ölüm tarihine kaynaklarda ulaşılamamıştır.⁸¹

2.4.5. el-Ğassâniyye el-Becâniyye

Şair, edebiyatçı ve idarecileri öven meşhur bir meddahtır. el-Ğassâniyye hicri beşinci yy.da, daha önce belirttiğimiz gibi çağdaşı Zeynep el-Meriyye döneminde yaşamıştır. Şiirlerinden pek azı günümüze intikal etmiş olsa bile, derinliği bakımından oldukça önemlidir.⁸² Örneğin;

أتجرعُ إن قالوا ستظعن أظعان	وكيف تُطيقُ الصبرَ و يحك إن بانوا
و ما هو إلا الموت عندَ رحيلهم	وإلا فعيشُ تجتني منه أحزانُ
عهدتهمُ و العيشُ في ظلّ وصلهم	أنيق وروضُ الدهر أزهر رِيانُ
ليالي سعدٍ لا يخاف على الهوى	عتاب ولا يخشى على الوصل هجرانُ

Kervan ayrılacak derlerse korkar mısın?

⁸⁰ Boran, **a.g.m.**, s. 55-56.

⁸¹ Azzavî, **a.g.e.**, s. 76-77.

⁸² **A.e.**, s. 79-84.

Yazıklar olsun, görünürlerse nasıl sabredersin

Ayrılıkları ölümden başka bir şey değil

Ya da kahırla dolu bir hayat

Ömür boyu onlara kavuşmayı bekledin

Bahçeler de dolgun çiçeklerle, gösterişli haldesin

Kınanmaktan korkulmayan aşk gecelerinde

Ayrılıktan korkulmaz amaç kavuşmak ise

Bu şiir ihtişam ve sevginin, sabır ile acının, teslimiyet duygusu ile endişenin anlatıldığı, birkaç beyitten oluşsa bile anlamın, kavrayışın derinlikli olduğu bir şiirdir.⁸³ Ayrıca bu beyitlerde gazel, sitem, ayrılık acısı, hikmet ve medih gibi kavramlar bir arada kullanılmıştır.⁸⁴

2.4.6. Nezhûn bint el-Kılâ'î el-Gırnâtiyye

Endülüs'ün şarkı söyleyen kadın şairlerinden olup, onlar arasında yapı, karakter olarak en edepli, sıcakkanlı, nüktedan kişilikte, dış görünüş olarak güzel, oldukça hazırcevaptır. Hicri beşinci yy. şairlerindendir. Endülüs'ün altın çağının yaşandığı Gırnata şehrinde yaşamıştır. Eğlenceli, esprili, ince ruhlu ve konuşkan olmakla birlikte edebiyata çok emek vermiş, bu yüzden Gırnata şairi olarak anılmıştır. Dönemin önde gelen kadınlarından olup, Arap şiirlerini ezberlemekle de meşhurdur.⁸⁵ Nezhûn'un esprili mizacı göze çarpsa da İbn Kuzmân ve el-A'mâ el-Mahzûmî gibi önde gelen şairleri hicvettiği bilinmektedir. İnce ruhlu olduğu kadar, aşkını cesurca dile getirmekten de geri durmamıştır. Örneğin⁸⁶;

و ما أحيسن منها ليلة الأحد	لله درّ الليالي ما أحيسنا
عينُ الرقيب فلم تنتظر إلى أحد	لو كنت حاضرا فيها و قد غفلت
بل ريم خازمة في ساعدي أسد	أبصرت شمس الصبحي في ساعدي قمر

⁸³ Boran, **a.g.m.**, s. 55.

⁸⁴ Cum'a, **a.g.e.**, s. 340-343.

⁸⁵ **A.e.**, s. 377-383.

⁸⁶ İshakoğlu, **a.g.m.**, s. 164-165.

Geceler ne güzel ne harika

En güzeli rastlar pazara

O gece hazır olsan da

Kimse görmez dalar uykuya

Görürsün güneşi ayın kollarında

Süslü ceylanı aslanın yanında

Nezhûn aynı zamanda Hamde bint Ziyâd el-Mu'eddeb'in çağdaşıdır. Edebiyat alanında ise yıldızı oldukça parlaktır. Hem hazırcevap, hem de açık sözlü olması ile tanınmaktadır. Kendisine âşık olan dönemin veziri Ebû Bekir b. Said'in yazdığı aşk dolu beyitlere cevap olarak şu beyitleri yazmıştır;

سواك و هل غير الحبيب له صدري

حللت أبا بكر فحلا منعه

يقدم أهل الحق فضل أبي بكر

و إن كان لي كم من حبيب فإنما

Ey Ebû Bekir gönlümde öyle yer ettin ki

Senden başkası olmaz orda

Bir sürü sevgilim bile olsaydı

İnsaf ehli üstünlüğü yine sana yakıştırırdı

Nezhûn idarecilerin, vezirlerin meclislerinde bulunmuş, onlara övgü dolu beyitler sunmuştur. Ayrıca etkileyici özlü sözler ve deyimler de kullanmıştır. Hazır cevap olması yönüyle de diğer kadın şairler arasında önemli bir yer edinmiştir. Erkek şairlerin ağır, sansürlü sözlerine onlardan daha ağır biçimde karşılık vermiş, bu konuda hiçbir çekincesi olmamıştır.⁸⁷

2.4.7. Hamde bint Ziyâd el-Mu'eddeb

Hamde bint Ziyâd şair, edebiyatçı, belagat ve edebiyat arenasında adından söz ettiren, mersiye sanatında Batı'nın Hansâ'sı lakaplı, iffetli, varlıklı, güzelliği ile göze çarpan bir kadındır. Endülüs'ün Gırnata şehrinde yaşamıştır. Zeynep adında yine onun gibi şair bir kız kardeşi vardır ancak Zeynep onun kadar meşhur olamamıştır. Babası Ziyâd el-Mueddeb ise edebiyatçıdır. İki kızını da bu edebi çevrede yetiştirmiş, şiir ve edebiyat ile iç içe büyötmüştür.⁸⁸

Hamde'nin kadınsı tarzının baskın olduğu, nükteli hikâye içerikli ve yaratıcı hayal gücünün sergilendiği şiiri şu şekildedir;

⁸⁷ Azzavî, a.g.e., s. 126-136.

⁸⁸ Cum'a, a.g.e., s. 237-242.

سقاه مضاعف الغيث العميم

حنّو المرضعات علي الفطيم

ألذ من المدامة للنديم

فيحببها و يأذن للنسيم

فتلمس جانب العقد النظيم

وقانا لفحة الرمضاء واد

حللنا دوحه فحنا علينا

وأرشفنا علي ظمازالالا

وصد الشمس أني واجهتنا

يروح حصاه حالية العذارى

Şiddetli sıcaktan korudu bizi bir vadi

Ona kat kat yağmurlar indi

Koca ağaçları üzerimize eğildi

Bir annenin yavrusunu koruduğu gibi

Susuzluktan sonra bize öyle tatlı bir su içirdi ki

Sarhoşun şarabından bile lezzetli

Her nereden olursa olsun güneşi gölgeledi

Meltem rüzgârlarına ise müsaade etti

Uzanır taşları süslü bir bakirenin gerdanlığı gibi

Hissedersin onu, dokunduğu her anı

Hicri beşinci yy. şairlerinden olan Hamde, bekâr olmasının yanında iffetine de düşkünlüğü ile bilinmektedir. Kimi çevrelerce Endülüs şairlerinin hocası olarak da tanımlanmaktadır. Hamde'nin vefat tarihi ise kaynaklarda hicri altıncı yy. olarak yer almaktadır.⁸⁹

⁸⁹ A.e., s. 262.

2.4.8. Ummu'l-‘Alâ bint Yusuf el-Hicâriyye

Üstün özelliklere sahip Ummu'l-‘Alâ, güzel görünümlü, hoş bir kadın şairdir. Sanatsal güzelliğin zirvesini oluşturacak gazellerin de sahibidir. Tuleytula yakınlarında el-Hicâre vadisinde yetişmiştir. Hicri beşinci asır şairlerindendir.⁹⁰

Beldesi ve kabilesinin gurur kaynağı olmuştur. Şiirlerinde kimi zaman yaşadığı yerin doğal hayatını, kimi zaman da sosyal hayatını işlemiştir. Ummu'l-‘Alâ'ya âşık yaşlı bir adamın kendisine hislerini açıklaması üzerine bu aşka karşılık vermemiş, bir adama ihtiyaç duymadığını belirten şu beyitleri yaşlı adama göndermiştir⁹¹;

فالليل لا يبقى مع الصباح

بحيلة فاسمع إلى نصحي

بيت في الجهل كما يضحى

يا صبح لا تبد إلى جنحى

الشيب لا يخدع فيه الصبا

فلا تكن أجهل من في الورى

Ey tan yeri! Herkes uyurken ağaramazsın

İhtiyar genci kandıramaz

İnsanların en cahili olma

Gece de sabah ile beraber olamaz zaten

Bir hileyle, dinle öğüdümü

Cahil yatıp cahil kalkma

Ummu'l-‘A'lâ'ya göre sevgiliden uzak kalındığında hayat bir şey ifade etmemektedir. Şiirlerinde samimi ve masum ifadeler kullanan ‘Alâ, müstehcenlikten uzak dururken, saf bir aşkı gazel türünde anlatmayı amaçlamaktadır. Örneğin;

وبعلياكم يحلى الزمن

وبذكراكم تلذ الأذن

فهو في نيل الأمانى يغبن

كل ما يصدر عنكم حسن

تعكف العين على منظركم

من يعيش دونكم في عمره

Sizden gelen her şey güzel

Gözler sizi seyretmekle meşgulken

Hayatını sizinle yaşamayan ise

Yüceliğinizle güzelleşir vakit

Kulaklar sözlerinizle keyiflenir

Tuttuğu dileklerin ihanetindedir

⁹⁰ A.e., s. 111-114.

⁹¹ A.e., s. 116.

Bu beyitlerde ayrılık acısını masumane şekilde ifade ederken, sevgilisini hem övmüş, hem de ona olan ilgisini dile getirmiştir.⁹² Kimi çevrelerce Ummu'l-'A'lâ'nın gazeldeki inceliği, masumane beyitleri Hafsâ bint Hamdûn el-Hicâriyye'ye benzetilmektedir. Genelde lider sayılan Hafsâ'yı takip eden birçok kadın şair olduğu gibi, Ummu'l-'A'lâ da onlardan biri olarak görülmüştür.⁹³ Tüm bunlarla beraber Ummu'l-'A'lâ sanatsal güzelliğin zirvesi olarak görülmüş, hicri beşinci yüzyılın ortalarına kadar hayatını devam ettirmiştir.⁹⁴

2.5. Muvahhidler Dönemi (1147-1229)

2.5.1. eş-Şilbiyye

Muvahhidler Dönemi Endülüslü kadın şairlerdendir. Hicri altıncı asırda yaşamıştır. Endülüs'ün Şileb bölgesinde ikamet ettiğinden dolayı bu künye ile anılmaktadır. eş-Şilbiyye, Muvahhidler'in hükümdarı Sultan Yakûb el-Mansûr'a yazdığı şiir ile tanınmıştır. Şiiri, Şileb bölgesinde bulunan valilere yönelik sitem içermektedir;

وَلَقَدْ أَرَى أَنَّ الْحَجَارَةَ بَاكِه	قَدْ أَنَّ أَنْ تَبْكِي الْعَيُونَ الْآبِيَّة
إِنْ قَدَّرَ الرَّحْمَانُ رَفْعَ كَرَاهِيهِ	يَا قَاصِدَ الْمَصْرِ الَّذِي يُرْجَى لَهُ
يَا رَاعِيًّا إِنْ الرَّاعِيَّةَ فَانِيهِ	نَادِ الْأَمِيرَ إِنْ وَقَفَتْ بِبَابِهِ
و تَرَكَتْهَا نَهَبَ السَّبَاعِ الْعَادِيهِ	أَرْسَلْتُهَا هَمْلًا وَ لَا مَرَعَى لَهَا
فَأَعَادَهَا الطَّاغُوتُ نَارًا حَامِيهِ	شَلَبَ كَلَا شَلَبَ وَ كَانَتْ جَنَّة
وَاللَّهِ لَا تَخْفَى عَلَيْهِ خَافِيهِ	خَافُوا وَ مَا خَافُوا عَقُوبَةَ رَبِّهِمْ

Mağrur gözlerin ağlama vakti geldi

Taşları bile ağlar görüyorum

Ey şehre doğru ilerleyen ve kendisiyle

Rahman'ın çirkinliği giderirdiği

Kapısında durduğunda Emir'i çağır

Ey Efendim! Hükümrânlık geçici!

Develerimi saldı ama yoktur otlakları

Vahşi hayvanlara bıraktım onları

⁹² Boran, **a.g.m.**, s. 57.

⁹³ Azzavî, **a.g.e.**, s. 169.

⁹⁴ Cum'a, **a.g.e.**, s. 120-121.

Şileb eskiden olduğu gibi cennet değil Zorbalar onu çevirdi cehenneme

Rabbimizin cezalandırmasından korkun Zira O'ndan gizli kalmaz geriye

eş-Şilbiyye'nin bu şiiri hükümdara ulaşınca, el-Mansûr bir araştırma yapılmasını emretmiş, davanın takipçisi olmuş, hakikat ortaya çıkınca da suçluları cezalandırıp halkına huzur ve güven ortamı sağlamıştır.

eş-Şilbiyye kadın temalı şiirlerinde Hassâne et-Temîmiyye'ye benzetilmektedir. eş-Şilbiyye haksızlık karşısında susmamayı, gerçeği yüksek sesle dile getirmeyi şiar edinmiş bir kadın şairdir. Bunu da en iyi şiir yoluyla yapabileceğini idrak edince şiirlerini bu minvalde halka sunmuştur.⁹⁵

2.6. Gırnata Benî Ahmer Emirliği (1238-1492)

2.6.1. Hafsâ bint el-Hâc er-Rekûniyye

Hafsâ bint el-Hâc er-Rekûniyye şair, edebiyatçı, soylu, varlıklı, güzel, edebiyat ve belagat ilminde otorite sahibi, Gırnata'nın ileri gelenlerinden olup, şiirleri zarif, nesirleri de aynı ölçüde incedir. Hicri altıncı yüzyılın ortalarında yaşamıştır. Endülüs tarihinin erkek şairlerin dehasıyla süslendiği aşikârdır. Ancak Endülüs tarihinin yanında Endülüs Edebiyatı tarihinin de kadın şairlerin kabiliyetleri ile süslendiğini söyleyebiliriz. Endülüs kadınlarının tarihini oluşturan güçlü şairlerden biri de şüphesiz Hafsa er-Rekûniyye olmuştur. Zira her bakımdan yeterli donanıma sahip bu kadın, Endülüs şiirinin gelişiminde bir basamak iken, etrafındaki kadınlara da bu konuda ilham kaynağı olmuştur.⁹⁶

Tüm bunları güçlü bir özveri içerisinde gerçekleştirmiştir çünkü aynı zamanda Muvahhidler'in sultanı el-Mansûr Abdulmu'min b. Ali'nin sarayında bulunan haremde öğretmenlik görevini üstlenmiştir. Şiir yeteneği o kadar gelişmiştir ki, irticalen söylediği şiirleri de olmuştur. Bir gün el-Mansûr sarayında onunla karşılaşınca – ki haremindeki kadınlara ders vermektedir – ondan bir şiir

⁹⁵ Azzavî, **a.g.e.**, s. 215-218.

⁹⁶ Cum'a, **a.g.e.**, s. 190-192.

okumasını istemiştir. er-Rekûniyye de doğaçlama olarak şu beyitleri dile getirmiştir⁹⁷;

يا سيد الناس يا من	يؤملُ الناس رَفْدَه
امنن عليّ بطرس	يكونُ للدهر عدّه
تخطّ يَمناكَ فيه	الحمد لله وحده

Ey insanların efendisi	Sensin insanların beklentisi
Bir sayfa açayım yeni	Olsun zamana karşı direnci
Yazsın lütfunu bereketini	Yalnız Allah'adır hamdi

Şiirin son beyitlerinden de anlaşılacağı gibi er-Rekûniyye Sultanın sultanlığına gönderme yapmış ve Muvahhidler'in sembolü olan “Hamd yalnızca Allah'adır” ifadesini kullanmıştır. Sultan bu durumdan son derece memnuniyet duymuş ve istediği ne varsa ona sunmuştur.⁹⁸ er-Rekûniyye doğaçlama yeteneğinin dışında özlem içerikli sözlerin kullanımı ve anlamlarının düzenlenmesi üzerine otorite sahibidir. Aynı zamanda hem bölgenin kadınlara öğretmenlik yapması, hem belagat alanında uzman olması bakımlarından şiir dünyasının ileri gelenlerindendir. Güzel ahlaklı, malvarlığı yüksek, asil soydan gelmiş olmakla beraber, hat sanatıyla da ilgilenmiş, kendini bu alanda da geliştirerek dönemin önde gelen hattatlarından biri olmuştur.⁹⁹ Vellâde bint Müstekfî-billâh Kurtuba'nın göz bebeği iken, Hafsâ er-Rekûniyye de Gırnata için aynı değerde olmuştur. İnsanların beğenisini kazanmış, Vellâde gibi meclisi dolup taşmıştır. el-Makkârî kendisi için güzel, saygıdeğer, varlıklı bir hanımdır diyerek güzel özelliklerinden bahsetmiştir.

Her bakımdan donanımlı olan bu kadının elbette pek çok seveni de vardır. Ancak bunlardan sadece biri dikkatini çekmiş ve kalbini kazanmıştır ki, bu kişi hem şair, hem yazar, hem de Benî Abdu'lmubîn döneminin veziri olan Ebû Câfer Ahmed b.Saîd'dir. er-Rekûniyye aşık olduğu bu adam için gazel türünde beyitler yazmıştır. “Havr Muemmel” adlı bir bahçede sık sık görüşmüşlerdir. Bu bahçe bu çift gibi diğer

⁹⁷ İshakoğlu, **a.g.m.**, s.166-167.

⁹⁸ Azzavî, **a.g.e.**, s. 137-138.

⁹⁹ Cum'a, **a.g.e.**, s. 192-198.

âşık çiftler için de bir vuslat yeri olmuştur. Adeta cennet bahçelerinden bir bahçe olup, içerisinde çeşitli hayvanlar, alabildiğine geniş çimenlikler, nehirler mevcuttur. Burada günlerini geçirip aşklarını da şiirler ile taçlandırmışlardır.¹⁰⁰

Bu özel anları ve Ebû Câfer'e olan vuslatı tema alan er-Rekûniyye şu beyitleri sevgilisi için dile getirmiştir¹⁰¹;

عشية و أرانا بحور مؤمل	رعى الله ليلا لم يرع بمنعمهم
إذا نفحت جئت برىا القرنفول	وقد خففت من نحو نجد أريجة
قضيب من الريحان من فوق جدول	وغرد قمري على الدوح و انتثي
عناق و ضم و ارتشاف مقبل	يرى الروض مسرورا بما قد بدا له
Allah lütfetti ve eksilmedi zenginliği	Gösterdi bize Havr Muemmel'i
Esti tepelerden bir meltem	İçine çekince duyarsın karanfili
Bir kumru şakıdı dallarda	Büküldü nehrin ötesinde fesleğen dalı
Bahçeyi esenlik içinde görürsün	Kucaklaşma, sarılma ve içine çekişi

Başka bir gazelinde ise Ebû Câfer'i kışkandığını, kaleme aldığı beyitlerle şu şekilde belirtmiştir¹⁰²;

ومنك ومن زمانك والمكان	أغار عليك من عيني رقيبي
إلى يوم القيامة ما كفاني	ولو أني جعلتك في عيوني
Kıskanıyorum seni gözümde	Seni senden, vaktinden ve yerinden
Seni gözlerimde canlandırırsam da	Kıyamete kadar yetmez bana

Hafsâ er-Rekûniyye'ye yalnızca Ebû Câfer âşık değildir. Onunla birlikte Gırnata Sultanı Abdulmu'min de Hafsâ'ya ilgi duymaktadır. Hatta onun aşkıdan Ebû Câfer'in öldürülmesini emretmiş, bu büyük aşk Ebû Câfer'in hayatına mal

¹⁰⁰ Boran, **a.g.m.**, s. 58-59.

¹⁰¹ Azzavî, **a.g.e.**, s. 139.

¹⁰² Cum'a, **a.g.e.**, s. 207.

olmuştur. Hafsâ'nın Ebû Câfer adına kaleme aldığı diğer beyitleri ise şu şekildedir¹⁰³;

أزورك أم تزور فإن قلبي	إلى ما ملتم أبدا يميل
وقد أمنت أن تظمي و تضحى	إذا وافى إلي بك القبول
فَقَغري مورد عذب زلال	و فرع ذوائبي ظل ظليل
فعجل بالجواب فما جميل	أناتك عن بثينة يا جميل

Sana gelsem ya da sen bana gelsen de	Gönlüm sevdiğinizin peşinde
Susuz kalmaktan emin olacaksın	Seni kabul ettiğimde
Dudaklarım pembe, tatlı ve duru bir su	Kâküllerim ise bir gölgelik
Bekliyorum cevabını acele	Çok bekletmez Buseyne'yi Cemil

Hafsâ hem bir kadın şair hem de hattat olmasından dolayı, onu beğenen halk, ondan kendi el yazısıyla beyitler yazıp onlara vermesini istemiştir ki bu beyitleri insanlar ceplerinde taşımışlardır.

Hafsâ sevgilisi Ebû Câfer'in ölümünden sonra toparlanamamış, vefatıyla birlikte büyük bir yalnızlık içine girmiştir. Ölümünü emreden Sultan, Hafsâ'nın kalbine sahip olabileceğini düşünmüş, ancak başarılı olamamıştır. Hafsâ ise vefatına kadar tüm günlerini hüznün içerisinde geçirmiş, hicri 586 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁴

2.6.2. Ummu'l-Hasen et-Tancânî

Şair, edebiyatçı ve kurrâ olup, ilim, irfan yuvası denilebilecek kimlikte bir kadındır. Hat sanatı ile yakından ilgilenmiştir. Aynı zamanda doktor ve bilim insanı olarak çoğu alanda bilgi sahibi olmuştur. Hicri sekizinci yüzyılda yaşamıştır.¹⁰⁵ Şiirlerinden bazı beyitleri şu şekildedir;

الخط ليس له في العلم فائدة	وإنما هو تزيين بقرطاس
و الدرس سنلي لا أبغى به بدلا	بقدر علم الفتى يسمو على الناس

¹⁰³ Azzavî, a.g.e., s. 142-152.

¹⁰⁴ Cum'a, a.g.e., s. 209-227.

¹⁰⁵ A.e., s. 100-102.

Yazının yoktur ilim adına bir faydası

Sadece sayfayı güzelleştirendir

Bir karşılık için talep etmiyorum dersi

Bilgisi kadar üstündür kişi

Lisânuddin İbn el-Hatîb, et-Tancânî için Hamde ve Vellâde'yi tamamlayan üçüncü kişi olarak bahsetmiştir.

2.6.3. Kasmûne bint İsmail

Kasmûne şiir, edebiyat ve dilin merkezinde yaşamış kadın şairdir. Gönüllere nüfuz eden şiirleri ile bilinmektedir. Babası şiir alanında, aynı zamanda muvaşşaha türünde kendini geliştiren bir şairdir.¹⁰⁶ Hicri yedinci asır şairlerinden olan Kasmûne, Yahudi asıllı olmakla birlikte, birçok Yahudi'nin huzur ve barış içinde yaşadığı Gırnata şehrinde doğmuştur. Ancak doğum tarihi ile ölüm tarihine kaynaklarda ulaşılamamıştır.¹⁰⁷

Çok güzel, çekici, alımlı olan Kasmûne, bir gün aynaya bakarken evlilik çağının geldiğini, ancak hala evlenmediğini düşünerek yalnızlık duygusunu derinden hisseder ve şu beyitleri dile getirir¹⁰⁸;

ولست أرى جان يمد لها يدا

أرى روضة قد حان منها قطافها

ويبقى الذي ما إن أسميه مفردا

فوا أسفا يمضي الشباب مضيعا

Görmekteyim olgunlaşmış bir bahçe

Kimse yeltenmiyor koparmaya bile

Yazıklar olsun kaybolan gençliğe

Yalnızlık kaldı sadece geriye¹⁰⁹

¹⁰⁶ Cum'a, **a.g.e.**, s. 345.

¹⁰⁷ İshakoğlu, **a.g.m.**, s.166.

¹⁰⁸ Azzavî, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁰⁹ İshakoğlu, **a.g.m.**, s. 166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VELLÂDE BİNT MÜSTEKFÎ-BİLLÂH

3.1. Soyu ve Ailesi

Vellâde bint Müstekfî-billâh soylu ve asil bir ailenin tek kızıdır. Dedesi(babasının babası) Emevi Halifesi Muhammed b. Ebû Âmir'e karşı çıkarılan bir ayaklanmada yer aldığı için halife tarafından öldürülmüştür.¹¹⁰ Babaannesinin adı Havrâ olup mavi gözlü, sarışın bir kadındır. Hatta bu özellikleri Müstekfî-billâh'a da sirayet etmiştir.¹¹¹ Vellâde'nin annesi asil soydan gelen elit bir aileye mensuptur. Ancak Müstekfî-billâh soylu kadınlarla evlenmenin başarısız bir evlilik olduğu görüşünde olduğundan, bu evliliğin sağlıklı bir evlilik olmadığı, geçimsiz, yanlış bir evlilik olduğu kanaatine varmaktayız.¹¹²

Vellâde'nin babasının Mehdi lakabıyla Muhammed b. Hişâm b. Abdulcebbâr b. Abdurrahman el-Nasr olduğunu savunan küçük bir kesim olmakla beraber, kaynaklar Vellâde'nin babasını Müstekfî-billâh Muhammed b. Abdurrahman b. Ubeydullah olarak belirtmektedir. Mehdi'nin kızının evlenmiş olması, Müstekfî-billâh'ın kızı Vellâde'nin hiç evlenmemiş olması, bu duruma açıklık getirmektedir. Ayrıca bu karışıklığın sebebi Mehdi'nin de Müstekfî-billâh gibi halife olması, tek kızının olması, onun gibi on yedi ay iktidarda kalması ve tahttan indirilip öldürülmesidir.¹¹³

Müstekfî-billâh h.366/m.976 senesinde dünyaya gelmiştir.¹¹⁴ Tahta çıkışı ise oldukça kanlı bir şekilde olmuştur. Ziya Paşa bu durumu eserinde şu şekilde ifade etmiştir;

“... Halife bir süre yalnız başına onlara karşı koymaya çalıştı, ama sonunda üzerine atılıp onu da katlettiler. Elllerinde keskin kılıçlarla Halife'nin idam edildiğini ve yerine Muhammed b. Abdurrahman'ın Müstekfî-billâh

¹¹⁰ Salâh Cerrâr, **Vellâde bint el-Müstekfî**, Amman, Dâr Macdalavî, 2011, s. 15.

¹¹¹ **A.e.**, s. 21.

¹¹² **A.e.**, s. 20.

¹¹³ **A.e.**, s.11.

¹¹⁴ Cum'a, **a.g.e.**, s. 421.

unvanıyla hilafete geçtiğini halka ilan ettiler... Muhammed Müstekfî-billâh gaspettiği saltanat tahtını bu şekilde, kendi vefasız eliyle Halife'nin haksız yere döktüğü kanı ve velinimetlerinin öldürülmesine cüret eden fitneci Zenata grubunun vahşiyane yardımları ile kazanmıştı... Kendi zevk ve sefası için de Beytüzzehra'nın bahçelerini imar edip bezeyerek günlerini geçirdi... Buna binaen halk üzerine yeni bir vergi tanzim edilmiş ve tahsilinde de cebri muameleler uygulanmaya karar verilmişti. Yine de bir fayda görülmemiş, tahsil edilebilen az bir meblağ da tahsildarların ellerinde heba olmuştu. Bu fenalıkları Muhammed Müstekfî-billâh da bilmekteydi ancak çaresini bulmaya muktedir değildi. Gerek Zenatalılara vermeye mecbur olduğu atayanın arkasını kesmemek için yaptığı masraflardan ve gerek kendisinin kötü idaresi dolayısıyla şahsi işlerinde bolca yaptığı israflardan, kendisinde de bunca masrafi karşılayacak bir şey kalmamıştı...Halk işsizdi, zarurette olduklarından isyana hazırlanmaktaydılar. Muhammed'i hükümet tahtına oturtanlar da bahsedildiği gibi kendisinden hoşnut kalmadıklarından, onu ortadan kaldırmaya vesile kollamaktaydılar...".¹¹⁵

Müstekfî-billâh on yedi ay boyunca Endülüs Emevi Devleti'nin halifelik döneminde idaresini üstlenmiş, yönetimde olduğu süre boyunca eğlence ve zevk hayatından ödün vermemiş, devlet idaresini bir gerileme, zayıflık halinde sürdürmüş, halkı isyana sürüklemiştir. Tüm bu olumsuz durumlardan bıkan halk ayaklanma başlatmış, Müstekfî-billâh h.416/m.1025 senesinde tahttan indirilmiştir. Öldürüleceğini anlayınca çarşafa bürünmüş iki kişi ile yüzüne peçe takıp saklanarak kaçmayı başarmıştır.¹¹⁶

Şemmunet adındaki bir köyde, yanında bulunan komutanlardan biriyle saklanmış. Komutan, o çevrede çokça bulunan renkli ve zehirli bir çiçeği, Müstekfî-billâh'ın öğle yemeği olan tavuğa sürüp onu zehirlemiştir. Müstekfî-billâh vefat edince komutan onu yıkamış, kefenlemiş, cenaze namazını kılıp defnetmiştir. Kabri de o bölgede bulunmaktadır.¹¹⁷ Müstekfî-billâh'ın tahttan indirilmesinden bir müddet sonra ise Endülüs Emevileri dönemi sona ermiş ve beylikler dönemi diyebileceğimiz Mülûku't-Tavâif dönemine girilmiştir.

¹¹⁵ Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.144-145.

¹¹⁶ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 13-17.

¹¹⁷ Cum'a, **a.g.e.**, s.421.

3.2. Yetiştirme Dönemi

Endülüs halkı Vellâde'yi Endülüs'ün gözbebeği, ay ışığı, insanların zekâsı ile sarhoş olduğu yüce gönüllü kadın olarak ifade etmiştir. Tüm bu övgülerin sahibi olan bu kadın bir şairdir. Kendi döneminde herkesin kalbinde taht kuran bu kadın şairin, edindiği bilgi birikimi ve edebi yeteneği göze çarpan ilk özellik olmuştur. Vellâde edebiyat tarihini okumuş, sindirmiş, alanının bir numarası olarak edebiyat arenasındaki yerini almıştır.¹¹⁸

Vellâde isim anlamı olarak mübalağa siygasından olup çok doğurgan, üretken anlamına gelmektedir.¹¹⁹ Kaynaklarda tam olarak doğum yeri ve tarihi belirtilmese de Kurtuba'da h.400/m.1009 yılı civarında asil bir ailenin tek çocuğu olarak dünyaya geldiği bilgisine dönemin veziri, aynı zamanda sevgilisi olan İbn Zeydün'un¹²⁰ şiirlerinden ulaşılmıştır. Vellâde beyaz tenli, sarı saçlı, yanağı benli, gözleri mavi, kirpikleri uzun, orta boylu, zarif bir vücuda sahip, ince belli, gerdanı uzun, göğüsleri ve kalçaları belirgin, yürüyüşü ahenkli bir kadındır. Bununla beraber mücevherata yoğun ilgi duymakta, elbiseleri işlemeli, süründüğü kokular cezp edicidir.¹²¹ Babası ise eğitimi ile yakından ilgilenmiş, önemli ilim adamlarından ders almasını sağlamıştır.¹²² Bu yüzden Vellâde için her bakımdan son derece donanımlı bir kadın şairdir denilebilir.

Vellâde gerek dış görünüşüyle gerekse şiirdeki üstün kabiliyetleriyle insanları derinden etkilemiştir. Kanaatimizce asil, soylu bir aileden gelmesinin şöhretindeki payı yadsınamaz. Doğduğu ve yetiştiği dönem, Endülüs'ün ilmi ve edebi yönden yıldızının parladığı dönemlerdir. Şiir Mekke'de Cahiliye döneminde nasıl bir statü ve asalet göstergesi idiyse, Endülüs'te de bunun yansımalarıyla karşılaşmaktayız. Aynı şekilde Arapça da yerli halkı oluşturan gayrimüslim tebaanın, özellikle gençlerin büyük ilgisini çekmekte, şiir bir yaşam tarzı halini almaktadır.

¹¹⁸ A.e., s. 404.

¹¹⁹ el-Muncid fi'l-luğa ve'l-a'lâm, Dâru'l-Maşrık, Beyrut, 2008, s. 918.

¹²⁰ İbn Zeydün (m.1103/1071) Ebu'l-Velîd Ahmed b. Abdullah b. Zeydün el-Kurtubî. Ayrıntılı bilgi için bkz.: yuk. s.51.

¹²¹ Cerrâr, a.g.e., s. 111-114.

¹²² İshakoğlu, a.g.m., s. 160.

“ ...Ulaşılan yüksek eğitim seviyesi sayesinde Endülüs'te dini ilimler yanında müspet ilimlerde de pek çok bilgin yetişmişti. Devirlere göre bazı farklılıklar göstermiş olmakla birlikte genel olarak Endülüs'te geçerli eğitim sisteminin temelini oluşturan unsurları amaçlarıyla birlikte şöyle saymak mümkündür;

1. Okuma-yazma ve dilbilgisi, öncelikli olarak kutsal metinlerin incelenmesi için,
2. Aritmetik, mirasın Kur'an-ı Kerim'e göre paylaşılmasını sağlamak için,
3. Gökbilim, camilerin Mekke'ye doğru yönlendirilmesi ve takvimi düzenlemek için,
4. Tıp, hastalıkları tedavi etmek için öğrenilir, öğretilirdi. Ayrıca hiç şüphesiz bu tahsilin başka alanlarda da yararlı olacağı kabul edilirdi.”¹²³

Halifeler başta olmak üzere Endülüs halkı eğitime büyük önem vermiştir. Endülüs'te Kur'an-ı Kerim'in yanında Arapça okuma-yazma da eğitimin bir parçası haline gelmiş, o dönemlerde Hristiyan Avrupa'da sadece ağırlıklı olarak din adamları okuma yazma biliyorken Endülüs'te neredeyse halkın tamamının okuma yazma biliyor olması eğitimin yaşamın ayrılmaz bir parçası anlamına geldiğini ispat etmektedir.¹²⁴ Görüldüğü gibi ilim ve edebiyat Endülüs halkı tarafından yoğun ilgi görmüş, yöneticiler ilme, edebiyata gerekli ilgiyi göstererek bu sahalarla uğraşanları teşvik etmiş, şairlerin değeri daha da artmış, öyle ki şairlik vezirliğe denk tutulur hale gelmiştir.¹²⁵

Vellâde bu çevreden etkilenmiş, şairler, edebiyatçılar, tarihçiler ile birlikte büyümüş ve onların yanında yetişmiştir.¹²⁶ Ancak babası tahttan indirilip öldürüldükten sonra eğitim hayatını bir kenara bırakmış, dönemin geleneklerine, alışkanlıklarına ters bir yaşam biçimini hayatına empoze etmiştir. Omuzları altın işlemeli, vücut hatlarını ortaya koyan transparan elbiseler, ipek kıyafetler

¹²³ Şeyban, **a.g.e.**, s. 411.

¹²⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s. 243.

¹²⁵ İshakoğlu, **a.g.m.**, s. 160.

¹²⁶ Cum'a, **a.g.e.**, s. 408.

giymiştir.¹²⁷ Bunun yanında peçe takmayı da reddetmiştir.¹²⁸ Vellâde babasının ölümüyle birlikte tüm yenilikleri kendinde toplamasıyla özgürlüğünü ilan etmiştir.

3.3. Son Günleri ve Vefatı

Vellâde ailenin tek çocuğu ve babasının da halife olmasından ötürü, babasının ölümüyle birlikte kendisine kalan mal-mülk ile birlikte evini şairlere açmasıyla, müreffeh bir yaşam sürmüştür. Nitekim altın işlemeli, ipekli kıyafetler giymesi, değerli mücevherler takmasından da oldukça varlıklı olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Gençlik yıllarında sarayında muhafızlar, hizmetinde bulunan cariyeler mevcuttur. Bu zenginlik ile kapılarını şairlere, edebiyatçılara açmış, kimseye bir dirhem dahi harcatmamıştır. Ancak yaşı ilerleyince mali sıkıntılara düşmüştür. İbn Zeydûn ile olan birlikteliğinden sonra İbn Abdûs sıkıntılı zamanlarında onun yanında bulunmuş, onu desteklemiş, seksenli yaşlarına kadar beraber olmuşlardır.¹²⁹ Vellâde m.1091 yılının mart ayında Murâbitlar'ın Kurtuba'ya girdiği gün vefat etmiştir.¹³⁰

3.4. Vellâde bint Müstekfî-billâh'ın Kişiliği

Vellâde ile babası pek çok yönden birbirinden ayrılmaktadır. Babası ne kadar sevilmeyen biriye, Vellâde tam aksine hemen hemen herkesin beğenisini kazanmıştır. Müstekfî-billâh yemek yemeyi, tembelliği bir hayat felsefesi haline getirmiş, cahil, kadınlara düşkün, liyakatsiz bir hükümdardır.¹³¹ Ancak Vellâde zeki, yetenekli, nüktedan kişilikte, belagati kuvvetli, sıcakkanlı aynı zamanda müzisyen bir şairdir. Kendi döneminde ona eş değer bir şair bulunmamakla birlikte, dönemin en önde gelenidir.¹³² Vellâde'nin iyi karakterde olduğunu savunanlar kadar bunun aksini iddia edenler de mevcuttur. Radikal kararlar alması ve kaba davranışlarıyla beraber İbn Zeydûn'la ayrılığının ardından İbn Abdûs¹³³ ile birlikte olup mazoşistçe ve sadistçe davranışlarda bulunduğu, bunu da yaşamının sonuna kadar devam

¹²⁷ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 116-125.

¹²⁸ Fatma Merve Çınar, "Endülüs'lü Kadınlar", **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 4, s. 36.

¹²⁹ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 25.

¹³⁰ Çınar, **a.g.m.**, s. 36.

¹³¹ Cum'a, **a.g.e.**, s. 409.

¹³² Azzavî, **a.g.e.**, s.185.

¹³³ İbn Abdûs'un tam adı Ebû Âmir Ahmed b. Cuhûr b. Abdûs'tur. Kurtuba veziridir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: yuk. s.55.

ettirdiği yönünde görüşler mevcuttur.¹³⁴ İbn Zeydûn'un Vellâde hakkındaki görüşleri ise, dönemindeki kadınların önde geleni, hoş görünüşlü, güzelliğin kaynağı, şairlerin, edebiyatçıların yanından ayrılmak istemediği, temiz ve güzel giyimli asil kadın şeklindedir.¹³⁵ Vellâde'nin elde ettiği şöhretin üç ana temeli vardır. Bunlardan ilki Endülüs'ün fethinden bu yana idareyi üstlenen asil bir aile olan Benî Ümeyye soyundan gelmiş olmasıdır. İkincisi dönemin veziri ve en parlak şairlerinden olan İbn Zeydûn ile olan birliktelikleri, üçüncüsü ise özgür ve marjinal kişiliğini yansıtan şiirleridir.¹³⁶ Tüm bu etkenlerle birlikte belki de en önemlisi, içinde bulunduğu edebi çevre, şiirle, edebiyatla yoğrulan, derinleşen, şiiri hayatının vazgeçilmez bir parçası kabul eden ve başköşeye yerleştiren bir halk ve kültürdür. Zaten Arap toplumu için şiir, yaşamlarının yapı taşını temsil ettiğinden Endülüs Emevileri'nden önceki yerli halk da bu sanattan oldukça etkilenmiş, değişen yönetim ile beraber şiiri hayatlarına yerleştirmiş ve sindirmişlerdir.

Edebi açıdan iyi yetişmiş bir öğretmen olan Vellâde aynı zamanda güzel ahlak timsali olarak da görülmüştür. Karışık bir siyasi ortamda yaşamasına rağmen hem ilmi hem de özel hayatıyla Endülüs tarihine damgasını vurmuş dönemini aşan bir entelektüel olarak tarihteki yerini almıştır.¹³⁷ Zarif sohbeti, güzelliğinin cazibesi ile birleşince onu izleyenlerde hayranlık uyandırması gibi özellikleri bakımından kadın şairler arasında parlak bir yıldız gibi ışıldamıştır. İbn Zeydûn yetenekli bir şair iken bu güzel kadının cazibesine kapılmış, onun ekseninde dolaşmış Vellâde ise güzel sözleriyle, şarkılarıyla ona aşkın şarabından içirmiştir.¹³⁸ Hatta Vellâde kalplere o kadar işlemiştir ki yaşı geçkin yaşlıları bile gençlik yıllarına döndürmüştür.¹³⁹

Vellâde'nin şöhret kazanmasındaki en büyük etkenlerden biri evinin kapılarını tüm şair ve edebiyatçılara açmış olması olabilir. Bu davetlere katılanlar Vellâde'nin güzelliğinden, bilgisinden oldukça etkilenmişlerdir. Hatta bunların önde geleni şüphesiz İbn Zeydûn olmuştur. Aşkını şiirler yazarak dile getirmiş hatta

¹³⁴ Cerrar, **a.g.e.**, s. 141.

¹³⁵ Cum'a, **a.g.e.**, s. 412.

¹³⁶ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 3-4.

¹³⁷ Çınar, **a.g.m.**, s. 36.

¹³⁸ Cum'a, **a.g.e.**, s. 426.

¹³⁹ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 109.

Vellâde uğruna zindanlara bile düşmüştür. Vellâde ise bu aşka yine şiirler ile cevap vermiş, ancak onunla evlenmeyi reddederek büyük bir aşk hikâyesi olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Vellâde sadece İbn Zeydûn'u değil birçok önemli şahsiyeti evlilik hususunda reddetmiş, hayatının sonuna kadar bekâr yaşamıştır.¹⁴⁰ Vellâde'nin meclisinin müdavimleri genellikle kâtip ve şair olan devlet büyükleri ile şehrin ileri gelenleri olmuştur. Bu yönüyle de asırlar sonra Fransa'da açılan edebiyat salonlarına öncülük ettiği belirtilmiştir.¹⁴¹ Kanaatimizce soylu bir aileye mensup olması Vellâde'nin icraatlarına katkı sağlasa da, kendinde zaten var olan kural tanımaz, girişken ruh, her hareketinin odak noktası olmuştur. O dönemde, çevrede, her ne kadar şiir ve edebiyat altın çağını yaşasa da, tek başına bir kadının evini bir meclise dönüştürmesi, erkeklerle aynı ortamda rahatça hareket etmesi, transparan, dekolte kıyafetler giyip peçe takmayı reddetmesi, marjinal fettan kişiliğinin bir dışa vurumu olmuştur.

Tüm bunlarla beraber Vellâde espri yapmayı, şakalaşmayı seven, anlatım kabiliyeti yüksek ve ruhu her daim canlı bir kadındır. Zekâsı ise oldukça parlaktır. Akranları arasında bu yönleriyle onlardan ayrılmaktadır.¹⁴² İşinde tam bir usta, ilim insanı, yazar ve şairdir. Bunlarla beraber Vellâde'nin kibirli ve kendini beğenmiş olduğu da belirtilmektedir. Aynı zamanda bir müzisyen olmasıyla beraber kaleme aldığı şiirleri cariyeleri seslendirmiştir. Hatta İbn Zeydûn Vellâde'nin yetenekli cariyelerinden birine Vellâde'nin kendisine sinirlenerek yazdığı şiirlerinden beyitler de okutmuştur. Ayrıca Vellâde şiirlerinden bazı beyitleri elbiselerinin sağ ve sol omuzlarına nakşettirmiştir.¹⁴³

Edebiyatçılar onun kanatları altında yaşarken, şairler de onun yanında olmak için her türlü zorluğa göğüs germiştir. Vellâde tüm bunların farkında olup kendisine duyulan hayranlığı şiirlerinde de işlemiştir.¹⁴⁴ Elbette Vellâde'nin iyi ve güzel özellikleri kadar, sadist ve mazoşist tarafları da mevcuttur. Endülüs halkının kendine olan hayranlığı, Vellâde'nin ayaklarını yerden kesmiş de olabilir, bu dik başlılığı

¹⁴⁰ İshakoğlu, **a.g.m.**, s. 160.

¹⁴¹ Akçay, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁴² Cerrâr, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁴³ **A.e.**, s. 123-126.

¹⁴⁴ Azzâvî, **a.g.e.**, s. 191.

karakteri de olabilir. Hiç evlenmemiş olsa da vezir ve şair İbn Zeydûn ile yaşadığı çalkantılı aşk tüm hayatını derinden etkilemiştir. Ayrıca Vellâde'nin hiç evlenmediği görüşü hâkimken, saçının çocuk doğuranlara has bir beyazlığa sahip olduğunu savunanlar yani aslında çocuk sahibi olduğu iddiasında bulunanlar da mevcuttur.¹⁴⁵ Tüm bunlarla beraber Vellâde iffet ve şeref timsali olarak anılmış, şerefini korumada titiz davrandığı kaynaklarda yerini almıştır.¹⁴⁶ Ayrıca Vellâde dönemin kadınları nazarında bir rol model olmuş, bu bakımdan onlar için bir lider pozisyonunda bir misyon yüklenmiştir.¹⁴⁷

Birtakım edebiyatçılar ve kalemi kuvvetli olanlar aynı şekilde şerefini, namusunu koruyan, dönemin gözde kadın şairi olarak Vellâde'den bahsederken, diğer bir kısım ise eğitim hayatını tamamlamayıp bir kenara attığını, söz sanatlarına meylettğini ve bunu yapmayı ne kadar çok istediğini dile getirdiğini belirterek onu bu konuda eleştirmişlerdir.¹⁴⁸

3.5. Diğer Şairlerle İlişkisi

3.5.1. Vellâde ve İbn Zeydûn

İbn Zeydûn, Ebu'l-Velîd Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Ğalib b. Zeydûn el-Mahzûmî künyesiyle h.394/m.1003 yılında Kurtuba'nın er-Resâfe kırsalında dünyaya gelmiştir.¹⁴⁹ Ailesinin tek çocuğudur.¹⁵⁰

İbn Zeydûn Müslümanların İspanya'yı fethi sırasında oraya giden Benî Mahzûm Araplarındandır. Hem baba hem de anne tarafından Endülüs Emevî Devleti'nde yüksek düzeyde görevler almış, seçkin bir aileye mensuptur. Anne tarafından dedesi Ebû Bekir Muhammed vezirlik ve kadılık görevlerinde bulunmuş,

¹⁴⁵ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 140.

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 129.

¹⁴⁷ Esra Özlük, "Orta Çağ İslam Dünyasında İz Bırakan Müslüman Kadınlar" **Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, 2019, s. 56.

¹⁴⁸ Cum'a, **a.g.e.**, s. 412.

¹⁴⁹ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 129.

¹⁵⁰ Akçay, **a.g.e.**, s.25.

babası Kurtuba’da kadılık, Kurtuba yönetiminde danışmanlık yapmıştır. Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, fıkıh okumuş, tarih ve coğrafya ile meşgul olmuştur.¹⁵¹

İbn Zeydûn ilmi tedrisatının tamamını Kurtuba’da yapmış, başka yerlere ilim yolculuğu yaptığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Babası ve babasının ölümünden sonra yanında kaldığı dedesinin âlim oluşları, Kurtuba’nın bir ilim merkezi oluşu, okuma yazma oranının yüksek oluşu ile ilme verilen kıymet göz önünde bulundurulduğunda başka yerlere ilim tahsili için gitme ihtiyacı doğurmamıştır diyebiliriz.¹⁵² İlmi tahsilini tamamladıktan sonra o da tıpkı aile bireyleri gibi devlet nezdinde önemli görevlerde bulunmuştur.

İbn Zeydûn 422’de Endülüs Emevi Devleti’nin çöküşünden sonra ülkede meydana gelen siyasi olaylar sırasında ve Kurtuba’daki ayaklanmalarda Cevher ailesini desteklemiştir. Fetih b. Hakan el-Kaysî’nin kendisi için kullandığı “Kurtuba Ayaklanmasının Lideri ve Cevherî Devleti’nin Kuruluşu’nun Öncüsü” ifadesinden onun bu olaylarda önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ayaklanmalar sonucunda Kurtuba Ebu’l-Hazm Cevher’in hâkimiyeti altına girince İbn Zeydûn yeni yönetimde vezir olarak görev almış, kısa bir süre sonra Ebu’l-Hazm’ın en yakın adamlarından biri olmuştur.¹⁵³

Tüm bunlarla birlikte devlet işlerinin yanı sıra şiir ve edebiyat ile yakından ilgilenmiş, Vellâde’ye karşı duyduğu talihsiz aşkını, oldukça incelikli, zarif bir şekilde dile getirmiştir.¹⁵⁴ Vellâde’ye âşık olmuş, ona hitaben güzel şiirler söylemiştir. Kurtuba’da rakibi olan vezir İbn Abdûs’u hem şiirleriyle hem de bir risale yazmak suretiyle yerden yere vurmuş, bu da onun hapsedilmesine neden olmuştur. Daha sonra da hapisten İşbiliye’ye kaçmıştır.¹⁵⁵

Vellâde’nin çocukluk ve ergenlik çağları Endülüs Emevi Devleti’nin içinde bulunduğu kaos ve kargaşa ortamına denk gelmiştir. Babasının öldürülmesiyle henüz on altı yaşında olan Vellâde edebiyat alanında temel eğitimini aldıktan sonra kendini söz sanatlarının içinde bulmuştur. Evinde tertip ettiği edebiyat meclislerine İbn

¹⁵¹ Rahmi Er, “İbn Zeydûn”, *DİA*, C.XV, s. 464-465.

¹⁵² Akçay, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁵³ Er, *a.g.e.*, s. 464-465.

¹⁵⁴ Watt vd., *a.g.e.*, s. 119.

¹⁵⁵ Goldziher, *a.g.e.*, s. 208.

Zeydûn da katılınca aralarında bir bağ oluşmuştur. İbn Zeydûn'un nazarında Vellâde, Allah'ın bedenini saf gümüşten yarattığı, başına da som altından bir taç yerleştirdiği eşsiz bir güzellik örneğidir.¹⁵⁶

Müstekfî-billâh yönetime geçtiği dönemde İbn Zeydûn yirmi yaşındadır.¹⁵⁷ Vellâde ise on dört yaşında ergenlik çağında genç bir kızdır. Müstekfî-billâh şiir dinletisi sevdiğinden ve şiirle alakadar olduğundan sarayında İbn Zeydûn'a da yer vermiş, ondan beyitler dinlemiştir. Zannediyoruz ki Vellâde ile İbn Zeydûn arasında geçen bu büyük aşkın tohumları bu dinletilerde atılmıştır. Nitekim İbn Zeydûn, Vellâde'ye olan aşkının başlangıcını yirmili yaşlarına atfetmektedir. Bu da kanaatimizi güçlendirmektedir. Vellâde'nin babası öldürüldükten sonra, onun için tutunacak tek dal olarak geriye sadece İbn Zeydûn kalmıştır. İbn Zeydûn da sevdiğini yalnız bırakmamış, destekçisi olmuş, ona tutkun bir şekilde adına şiirler yazmış, kaside ve beyitler dizmiştir. Vellâde, İbn Zeydûn ile sevgili olmasına rağmen iffetinden ödün vermemiş, görüşmeleriyle, muhabbetleriyle beraber aşkları kuvvetlenmiş, İbn Zeydûn Vellâde adına Zeydûniyye risalesini kaleme almış, beraber geçirdikleri ilk geceden, ona tutulmasından bahsetmiş, herkesi bu durumdan haberdar etmiştir.¹⁵⁸

Kendisine rakip olan vezir Ebû Âmir İbn Abdûs, İbn Zeydûn'un sık sık Endülüs Emevi halifelerinden Müstekfî-billah'ın kızı Vellâde'nin evine gitmesinin ardında Emeviler'i tekrar iş başına getirmeyi amaçlayan bir komplo hazırlığı bulunduğunu iddia etmiş, bu iftira üzerine hapsedilen İbn Zeydûn hapisten hükümdara hitaben şiirlerle risaleler yazmıştır. Ancak aklanamayacağını anlayınca Ebû'l-Hazm'ın oğlu Ebû'l-Velîd'in yardımıyla hapisten kaçarak İşbiliye'ye sığınmıştır. Emir Mu'tazîd-billah el-Abbâdî tarafından iyi karşılanmış, İşbiliye'de bir süre kalan İbn Zeydûn sevgilisi Vellâde'nin ayrıca Kurtuba'daki dostlarının hasretine dayanamayarak gizlice şehir yakınındaki Zehra'ya dönmüştür. Buradan Kurtuba'daki dostlarına mektuplar yazarak Emir Ebû'l-Hazm b. Cevher nezdinde şefaathçi olmalarını istemiş, dostlarının girişimleri sonucunda affedilerek Kurtuba'ya

¹⁵⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 284.

¹⁵⁷ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁵⁸ **A.e.**, s. 36-43.

dönmüştür. Birkaç ay sonra da Ebû'l-Hazm'ın ölümüyle yerine geçen Ebû'l-Velîd Cevher ile olan dostluğu sayesinde eski itibarına kavuşmuş ve İbn Zeydûn vezir olarak tayin edilmiştir. Bir müddet Endülüs'ün diğer yönetimleriyle Kurtuba yönetimi arasında Ebû'l-Velîd'in elçiliğini yapmış ancak yine bir iftira üzerine tekrar Kurtuba'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Dâniye ve Batalyevs gibi şehirlerde dolaştıktan sonra İşbiliye hükümdarı Mu'tazîd-Billâh el-Abbâdî'nin sarayına kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Görüldüğü üzere bu ayrılık İbn Abdûs tarafından planlanmış, hayata geçirilmiştir. İbn Zeydûn hem Vellâde'ye olan aşkı hem de devlet nezdinde iyi bir görevde olması sebebiyle imrenilen bir adam olmuştur. İbn Zeydûn'un bu tutkulu aşkı ise Vellâde'den ayrılığına galip gelmiş, iki sevgili tekrar bir araya gelmiştir. Ancak bu birliktelik uzun sürmemiş, iki sevgili arasında kıskançlık krizleri ve anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Örneğin; Vellâde'nin Utbe adında siyahi bir cariyesi iki sevgiliye şiirler okumaktadır. Vellâde cariyesiyle İbn Zeydûn arasında bir yaklaşma olduğu hissine kapılır ve cariyesini darp eder. Asıl amacı ise İbn Zeydûn'u darp etmektir. İbn Zeydûn cariyesini haksız yere darp ettiğini ona söyleyince Vellâde İbn Zeydûn'u da darp eder. İbn Zeydûn da bu duruma hem çok sinirlenir hem de evine girip çıkan erkek şair ve edebiyatçılardan dolayı kıskançlık krizine girer. Bu kıskançlığını da İbn Abdûs gibi Vellâde'nin evine girip çıkan birkaç kişiyi hicvederek ölümsüzleştirir. Vellâde çok sinirlenir ve aralarındaki soğuklukla beraber İbn Zeydûn'u eşcinsellikle itham ederek ağır bir hiciv kaleme alır. İbn Zeydûn'un bu durumuyla birlikte aralarındaki ilişki de tamamen bitmiş olur.

Yine de İbn Zeydûn Vellâde'nin Ali adında bir oğlan çocuğuyla alakalı sırrını korumakta olduğunu, sırrının onda güvende olduğunu Vellâde'ye yazdığı bir şiirde bahsetmektedir. Kaynaklarda bununla ilgili adı geçen çocuğun Vellâde'nin çocuğu mu yoksa İbn Zeydûn ile ikisinin çocuğu mu olduğu ya da başka bir durum mu olduğu belirtilmemiştir.¹⁶⁰ İbn Zeydûn'un ise birden fazla çocuk sahibi olduğu

¹⁵⁹ Er, **a.g.e.**, s. 464.

¹⁶⁰ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 48-54.

bilinmektedir. Sayısı net olmamakla birlikte kız veya erkek olarak da kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklarda zikredilen tek isim ise Ebû Bekir'dir.¹⁶¹

Leyla ile Mecnun gibi dillere pelesenk olan iki efsane şair İbn Zeydûn ile Vellâde'nin bu büyük aşkının sona ermesindeki etkenler görüldüğü gibi dolaylıdır. Şüphesiz İbn Abdûs'un da bunda rolü mevcuttur. İbn Zeydûn'un rakibi İbn Abdûs'a Vellâde'nin ağzıyla yazdığı ve onu hicvettiği er-Risaletu'l-Hezeliyye'si kesin ayrılığın en büyük nedenlerindendir. İbn Zeydûn'un başına buyruk, kibirli hali Vellâde nezdinde kendi edebi nezaket ve saygınlığına vurulmuş bir darbe niteliğindedir. Daha önce de değindiğimiz gibi Vellâde kendi özgürlüğünü eline almış tabuları yıkıp geçen bir kadınken İbn Zeydûn'un bu onur kırıcı tavrı Vellâde'yi çileden çıkarmış, İbn Zeydûn ile olan ilişkisini bitirip onun rakibi İbn Abdûs ile birlikteliğine neden olmuştur. İbn Zeydûn'un Vellâde ile olan birlikteliği İbn Zeydûn'un edebi ve siyasi hayatını etkilemiştir. Büyük bir aşk ile başlayıp hüsrarla sonuçlanan bu ilişki şüphesiz iki insanın da iç dünyasını karıştırmış, duygularını doruğunda yaşamalarıyla beraber İbn Zeydûn'un da çok zengin ve güçlü şiirler yazmasına sebep olmuştur. Nitekim Nykled "Vellâde'nin İbn Zeydûn'daki tesiri olmasaydı Arap şiiri bugün değerinin çoğunu kaybederdi " ifadesiyle bu duruma dikkat çekmiştir.¹⁶²

Vellâde'nin İbn Zeydûn'dan geri dönmemesine ayrılığının sebeplerini sıralayacak olursak, öncelikle İbn Zeydûn'un İşbiliye'ye gidişi ve dönmeyişi ile birlikte Vellâde'nin yalnızlık hissi, İbn Zeydûn'un ihaneti, Vellâde'yi küçük düşürmesi, İbn Zeydûn'un bir kadınla evlenmesi ve ondan çocuğunun olmasıdır. Tüm bu etkenlerden sonra İbn Abdûs'un Vellâde'ye olan ilgisi, alakası Vellâde'yi ona yakınlaştırmış, bu birliktelik ölene kadar devam etmiştir.¹⁶³

3.5.2. Vellâde ve İbn Abdûs

Daha önce de belirttiğimiz gibi İbn Abdûs için Vellâde'ye kavuşmak adına tek engel İbn Zeydûn idi. Kimi zaman şansının yaver gitmesi ile kimi zaman da kendi çabasıyla İbn Zeydûn'u Vellâde'nin yanından uzaklaştırmayı başarmıştır.

¹⁶¹ Akçay, **a.g.e.**, s. 25-26.

¹⁶² **A.e.**, s. 34-35.

¹⁶³ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 92.

Vellâde'nin İbn Zeydun'dan ayrılmasıyla İbn Abdûs hayatının geri kalanını Vellâde'nin yanında geçirmiştir.

Ebû Âmir Ahmed b. Cuhur b. Abdûs künyesine sahip olmakla birlikte, Kurtuba veziridir. Doğum tarihine kaynaklarda ulaşılamamakla beraber ölüm tarihi h.482 yılına tekabül etmektedir. İbn Abdûs, İbn Zeydûn kadar ünlü değildir. Ona dair ulaşılan bilgiler ise esprili ve nüktedan bir kişiliğe sahip olduğu yönündedir. Aynı zamanda hem vezir hem edip hem âlim hem de çağın ileri gelenidir. İbn Abdûs'un Vellâde'ye olan aşkı bazı çevrelerce bir fırsatçılık ve hainlik olarak adlandırılır. Çünkü İbn Zeydûn Vellâde'den ayrılmadan ve hapse girmeden önce İbn Abdûs ile arkadaşır. Ve bu arkadaşı tarafından ihanete uğramış ve belki de hayatına mal olmuştur. Bu davranışı yapanın kendisine iyiliği dokunduğu yakın arkadaşı İbn Abdûs olunca, İbn Zeydûn aralarındaki saf dostluğun nasıl bir ihanete dönüştüğünü dile getirmiştir.¹⁶⁴ Hatta İbn Zeydûn buna birkaç beyitinde yer vermiş ve İbn Abdûs'u kendisi yemeği bitirdikten sonra yemek artıklarını kemiren bir fareye benzetmiştir.¹⁶⁵ İbn Abdûs'un Vellâde'ye olan bu büyük aşkı entrikalarıyla dillere destan olmuştur. İbn Zeydûn Zu'l-Vizareteyn rütbesini elde edince – ki vezirlikte üstün makamlardandır – onun bu başarısı şair ve vezir olan İbn Abdûs'un hasetini, kıskançlığını körüklemiş, bu kıskançlık ölünceye kadar devam etmiştir.¹⁶⁶ İlk zamanlar İbn Abdûs, Vellâde ile yakınlaşmaya çalışsa da, ya Vellâde'nin İbn Zeydûn'a olan aşkından ya da İbn Abdûs'u kendisine denk görmemesinden dolayı onunla birlikte olmaktan kaçınmıştır. İbn Abdûs her ne kadar onunla baş başa kalmak isteyip etrafında pervane olsa da Vellâde hisleriyle alay etmiş, ne yapmasını istiyorsa ona yaptırmış, İbn Abdûs'un aşkını önemsememiş ve küçümsemiştir. İbn Abdûs'un Vellâde'ye olan bu ilgisi İbn Zeydûn'u sinirlendirmiş, ilk etapta Vellâde'yi uyarmış, sonrasında onu hicvetmiş, beyitleri ve ona gönderdiği mektuplarıyla bu işe bir son vermesi gerektiğini, İbn Abdûs ile birlikte vakit geçirmemesini söylemiştir. Vellâde ise bu uyarıları dikkate almamıştır. İbn Zeydûn ikinci defa İşbiliye'ye gidince – ki ölene dek orada kalmıştır – İbn Abdûs tüm gücüyle Vellâde'ye yakınlaşmış Vellâde

¹⁶⁴ A.e., s. 73-76.

¹⁶⁵ 'Çevrimiçi', <https://www.headstuff.org/culture/literature/wallada-bint-al-mustakfi-poetic-princess/10> Şubat 2019.

¹⁶⁶ Yıldız, a.g.e., s.509

bu şiddetli aşka cevap vermiş, ömrünün sonuna kadar İbn Abdûs'tan başkasını hayatına dahil etmemiştir.¹⁶⁷

3.5.3. Vellâde ve Mehce et-Teyânî

Vellâde ile çağdaşı Mehce, dönemin en güzel, en sıcakkanlı ve cana yakın kızlarındandır. Vellâde ona evini açmış, edebiyatla yetiştirmiş, şairliği ile ilgilenmiştir. Güzel bir dostluk olarak başlayan bu ilişki sonrasında Mehce Vellâde'yi hicvetmiş, babası olmayan bir çocuk doğurduğunu iddia etmiştir. Samimi duygularla başlayan bu dostluğun, sırları açıklamaya varan böylesi bir düşmanlığa dönüşmesinde elbette birçok etken bulunmaktadır. Gerek Vellâde'nin soylu ve asil bir mevkide olup da etrafında birçok hayranının olması, gerekse Mehce'nin alt tabakaya mensup olup, babasının incir satıcısı olmasından ötürü bir kıskançlık meydana gelmiş olabilir. İkisinin de hem çok güzel hem çok zeki hem de alanında çok iyi birer şair olmaları, ancak Vellâde'nin etrafından hayranlarının eksik olmaması, Mehce'yi çekememezliğe sevk etmiş olabilir. Elbette Vellâde'nin dik başlılığından da daha önce bahsetmiştik. Bu da bir diğer etken olabilir kanaatindeyiz.

Vellâde ile Mehce arasında yaş farkı olmakla birlikte Mehce, Vellâde'nin yetiştirdiği öğrencisidir. Vellâde'nin yaş almasıyla beraber Mehce onun yerini doldurmaya, şairleri Vellâde'den öğrendiği gibi etrafında toplamaya başlar. Zannediyoruz ki Vellâde'nin de bu duruma oldukça canı sıkılır. Aralarında bir anlaşmazlık meydana gelir. Sosyal statü hariç, birbirine birçok yönden benzeyen bu iki kadın, kıskançlık krizleri yüzünden birbirlerinden yüz çevirirler.¹⁶⁸ Tüm bunlarla beraber Mehce hocası Vellâde gibi şiirlerinde alaylı, kaba bir dil kullanmış, maskülen şiirler ile şiir arenasındaki yerini almıştır.¹⁶⁹

3.6. Şairliği

Vellâde asil bir prenses olmasının yanı sıra aynı zamanda yetenekli ve ünlü bir şairdir. Doğuştan elde ettiği asalet unvanının da şöhretinde elbette payı olmuştur. Ancak şöhretinin devamını sağlayan temel nokta onun güçlü kalemi olmuştur.

¹⁶⁷ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 77-80.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 99-102.

¹⁶⁹ Azzâvi, **a.g.e.**, s. 205.

Şiirlerinde üç tema oldukça ağır basmıştır: aşk, övgü ve hiciv. Tüm bu temalardan nasibini alan en önemli şahıs da kuşkusuz İbn Zeydûn olmuştur. Tutkuyla başlayan bu derin aşk hikâyesi yerini hicve bırakmış bu durum Vellâde'nin şiirlerinde kendini göstermiştir.¹⁷⁰ Aşk üzerine yazdığı şiirlerinin çoğunluğunu elbette İbn Zeydûn'a yazdığı beyitler oluşturmaktadır. Elbette bu beyitler birlikte oldukları zamanı kapsamaktadır. Ayrılıklarından sonra ise bu aşk şiirlerinin yerini İbn Zeydûn'u ağır şekilde hicveden beyitler almaktadır. Bunların dışında aşağıda değineceğimiz gibi kendisinin önemli bir kişilik olduğunu belirten, kendini öven beyitlere de rastlamaktayız. Vellâde uzun kasideler yerine kısa ve anlaşılır bir dilde beyitler kaleme almayı tercih etmiştir. Renkli kişiliğinden dolayı edebi çevrelerce kimi zaman övülmüş kimi zaman ise acımasızca eleştirilmiştir.¹⁷¹

Vellâde İbn Zeydûn ile küçük yaşlarından itibaren tanışık olduğundan, İbn Zeydûn onun şiirlerini kendi süzgecinden geçirmiş, hata ve yanlışlarını düzeltmiştir. Hatta üslubunu o kadar iyi biliyordur ki Vellâde'nin ağzından İbn Abdûs'a yazdığı Hezeliye'si bunun örneğidir. Aynı zamanda değindiğimiz gibi Vellâde çağının şairlerinden Mehce'yi yetiştirmiş, ona hocalık da yapmıştır. Meclisine gelince, saray şairler, ilim adamları, edebiyatçılar, vezirler ile dolup taşmış, üst tabakadan insanlar ortak bir amaç etrafında toplanmıştır. Bu durum ise Vellâde'nin birleştirici gücünü ortaya çıkarmıştır. Vellâde şiirsel yeteneği üstün, sözleri ahenkli ve anlamlı, net ve anlaşılır şiirsel ifadeye sahip bir kadın şairdir. Yaşadığı dönemde birçok kıymetli kadın şair olmasına karşın, o şiir yeteneği ile zihinlerde kalıcı yer edinmiştir. Hatta Vellâde'nin şairliği eski Arap Edebiyatı havasında, güçlü kültürel bir birikime sahip olarak addedilmektedir.¹⁷²

Vellâde'nin sevgisini de nefretini de uçlarda yaşadığını söyleyebiliriz. Sevdığını överken yere göğe sığdıramamakla birlikte, nefretini kusarken de aynı şekilde sınırları zorlamıştır. Birini hicvetmesi demek, kelamının en ağır yolu demektir ki hatta bu konuda bazen erkekleri bile geride bıraktığı olmuştur.¹⁷³ Ayrıca Vellâde övgü şiirlerinde yenilikçi ve sanatsal olduğu kadar, yergi şiirlerinde yüzeysel

¹⁷⁰ Çınar, **a.g.m.**, s. 36.

¹⁷¹ İshakoğlu, **a.g.m.**, s. 163.

¹⁷² Cerrâr, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁷³ Azzâvî, **a.g.e.**, s. 207.

anlam ifade eden beyitlerle de karşımıza çıkmıştır. Aşk şiirlerinde beyitlerin cezbediciliği, üslubun akıcılığı, tasvirlerin hayranlık uyandırıcı ifadeleri yer alırken, hiciv tarzı şiirleri tam aksine letafetten uzak, aşırılık, çirkinlik içeren ifadelerden oluşmaktadır. Bu da hiciv tarzındaki şiirlerini sıradanlaştırmıştır.¹⁷⁴ Hatta hiciv ile Vellâde o kadar bağdaştırılmıştır ki Vellâde deyince akla hemen hiciv gelir olmuştur.¹⁷⁵

Şiir yapısına gelince, şiirleri genelde kısım olarak iki beyit ile beş beyitten oluşmaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'den, daha önceki şiirlerden, örneklerden istifade etmiştir. Üstü kapalı, imalı bir dil kullanması da belirgin özelliklerindendir. Şiirlerinde teşbihe, kıyasa, kelime oyunlarına çokça yer vermiştir.¹⁷⁶ Vellâde'nin şiirlerine değinecek olursak, gazel türündeki örnek şiiri şu şekildedir;

فإني رأيت الليل أكنم للسرِّ	ترقب إذا جنّ الظلام زيارتي
وبالبدر لم يطلع و بالليل لم يسر	وبى منك لو كان بالشمس لم
Karanlıkta bana gelmeyi arzula	Gece en sadık arkadaştır sırlara
Beraberken güneş hiç doğmasa	Ay çıkmasa ve gece hiç akmasa

İbn Zeydûn da Vellâde'nin şiirine şu karşılığı vermiştir;

وإن حضرت فكل الناس قد حضرا	إنغبت لم ألق إنسانا يؤانسني
Yokluğunda kimse kalmıyor etrafımda	Sen gelince kalabalık var her tarafta

Vellâde sürgündeki İbn Zeydûn'a ithafen şu beyitleri kaleme almıştır;

سبيل فيشكو كل صبّ بما لقي	ألا هل لنا من بعد هذا التفريق
أبيت على جمر من الشوق محرق	و قد كنت أوقات التزوار في الشتا
لقد عجل المقدور ما كنت أتقى	و كيف و قد أمسيت في حال قطعة
ولا الصبر من رق التشوق معتقى	تمرّ الليالي لا أرى البين ينقض

¹⁷⁴ Cerrâr, a.g.e., s. 169-170.

¹⁷⁵ Azzâvî, a.g.e., s. 207.

¹⁷⁶ Cerrâr, a.g.e., s. 171-175.

Bu ayrılıktan sonra var mı acaba Aşığın şikâyetini sunacağı bir lahza
Kışın beni ziyaret ettiğin her anda Gecelerdim içimdeki ateşin koruyla
Günler nasıl geçsin ayrılık acısıyla Kader korktuğum şeyi getirdi başıma
Ayrılık bitmiyor geceler aksa da Sabrın da niyeti yok beni azada

Bunun yanında güzelliği ile övündüğü ve İbn Zeydûn'a sitem ettiği şiiri şu şekildedir¹⁷⁷;

لو كنت تتصف في الهوى ما بيننا لم تهو جارياتي ولم تتخير
وتركت غصناً مثمراً بجماله وجنحت للغصن الذي لم يثمر
ولقد علمت بأنني بدر السماء لكن ذهبت لشقوتي بالمشتري

İnsaflı olsaydın biraz aşkımıza Gönül vermezdin benden başkasına
Bıraktın güzel meyveleri dalında Yönelmiş meyve vermeyen ağaca
Biliyorsun benzediğimi dolunaya Değiştin beni Jüpiter yıldızına

Vellâde'nin beyitlerini kıyafetlerinin omuzlarına nakşettirdiğine daha önce değinmiştik. Aşağıda bu beyitlere yer vermekteyiz. Sağ omzuna¹⁷⁸;

أنا والله أصلح للمعالي و أمشي مشيتي و أتيه تيهها

Vallahi ben yüksek makamlara layığım Kendi yolumda ilerleyerek kaybolurum

Sol omzuna ise şu beyitleri nakşettirmiştir;

وأمكن عاشقي من صحن خدي وأعطي قبلتي من يشتهيها

Aşığım yanağımı sunuyorum Busemi de arzu edene

Ulaştığımız diğer şiirleri de şu şekildedir¹⁷⁹;

إني و إن نظر الأنام لبهجتني كظباء مكة صيدهن حرام
يحسبن من لين الكلام زوانيا ويصدهن عن الخنا الإسلام

¹⁷⁷ İshakoğlu, **a.g.m.**, s.162.

¹⁷⁸ Cerrâr, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁷⁹ **A.e.**, s 183-188.

Benim güzelliğimi gören herkes

Avlanması yasak olan Mekke ceylanına benzetir

Tatlı dilleri zinacı gibi görseler de

İslamiyet onları müstehcenlikten uzak tutar

لحاضكم تجرحنا في الحشا
وَلَحْظُنَا يَجْرَحُكُمْ فِي الْخُدُودِ
جرح بجرحٍ فاجعلوا ذا بذا
فما الذي أوجب جرح الصدود

Bakışlarınız bizi içten yaralıyor Bizim bakışlarımız da sizi yanaklarınızdan

Bir yaraya karşı bir yara sayın Peki yüz çevirmeye ne gerek vardı?

أوجبه مني يا سيدي
جرح بخد ليس فيه الجحود
و أنت فيما قلته مدع
فأين ما قلت؟ و أين الشهود

Efendim, mecbur etti beni buna Yanaktaki inkâr edilmez bir yara

Sen söylediklerinde iddialısın Nerede söylediklerin, nerede şahitler?

Vellâde'ye nispet edilen diğer beyitler şöyledir¹⁸⁰;

ولمّا أبي الواشون إلّا فراقنا
و ما لهم عندي و عندك من ثارٍ
وشتوا على أسماعنا كلّ غارةٍ
وقلّ حماتي عند ذاك و أنصاري
غزوتهم من مقلتيك و أدمعي
و من مهجتي بالسيف و النبل و النار

Fesatçı ve ispiyoncular ayrılmamızı istediklerinde

Ki ne bende ne sende intikamları var

Kulağımıza onların saldırı haberleri geldi

O vakit koruyucu ve destekçilerim de azaldı

Göz bebeğin ve gözyaşlarımla onlara karşı koydum

Ruhumla, kılıçla, okla ve ateşle

¹⁸⁰ Cerrâr, a.g.e., s. 180-190.

ذائع من سرّه ما إستودعك
زاد في تلك الخطى إذ شيعك
حفظ الله زماناً أطلعك
بتُّ أشكو قصرَ الليل معك

ودّع الصبر محبّ و دّعك
يقرغ السنّ على أن لم يكن
يا أخا البدر سناءً و سنى
إن يطّل بعدك ليلي فلکم

Sana veda eden sevgili sabra da veda etti

Sana emanet ettiği sırrı açığa çıkardı

Keşke hiç olmasaydı diye pişmanlık duyar

Seni uğurlarken de yolunu uzatır

Ey dolunayın kardeşi olan ışıltı ve parlaklık

Doğduğun zamanı Allah kutlu etsin

Sensiz gecem ne kadar uzasa da

Seninle geçen gecemin kısalığından şikâyetçiyim

Daha önce de değindiğimiz gibi Vellâde hiciv şiirleri ile oldukça ünlüdür. Hiciv oklarını yönelttiği kişi de şüphesiz sevgilisi İbn Zeydûn olmuştur. Örneğin¹⁸¹;

تفارقك الحياة و لا يفارق

و لقبت المسدّس و هو نعت

و ديوث و قرنان و سارق

فلوطي و مأبون و زانٍ

İsmi altılı diye yaftaladım

Ölüp gitsen bile silinmez senden

Karaktersiz, eşcinsel ve zinakar

Deyyus, çiftboynuzlu ve eli uzun

يعشق قضبان السراويل

إن ابن زيدون علي فضله

صار من الطير الأبايل

لو أبصر الأي... علي نخلة

İbn Zeydûn saygınlığına rağmen

Âşıktır erkeklik organına

¹⁸¹ A.e., s. 180-182.

Onu ağaç üstünde bile görse

Dönüşüverir ağaçkakan kuşuna

يغتَابني ظلما و لا ذنب لي

إن ابن زيدون على فضله

كأنني جئت لأخصي علي

يلحطني شزرا إذا جئته

İbn Zeydûn saygınlığına rağmen

Kötüler beni yoktur günahım

Ona geldiğimde bakar gözünün ucuyla

Onu hadım etmeye geldim zannıyla

SONUÇ

Endülüs Emevi Devleti'nin yaklaşık 800 yıllık hâkimiyeti boyunca Doğu'nun sahip olduğu edebi birikim bu topraklarda da hüküm sürmüştür. Doğu'da Cahiliye dönemi öncesi şiir alanında kat edilen yol İslamiyet'ten sonra da canlılığını korumuş hatta Peygamber şairleri şiir arenasında yer edinmişlerdir. Doğu'daki bu gösterişli şiir dünyası Endülüs'e intikal ettikten sonra da ışıltısını korumuş, bu topraklardan da değerli şairler ortaya çıkmıştır. Elbette sadece erkek şairler değil kadın şairler de büyük yer edinmişlerdir.

Endülüs'te idarecilerin şiir ve edebiyata verdiği önem, kadın şairlerin de erkek şairler kadar ön planda olmasında en büyük etkenlerden olmuştur. Bunun en büyük kanıtı da bir prenses olan Vellâde'nin şiir dünyasında bıraktığı olağanüstü etkidir.

Vellâde bint Müstekfi-billâh'ın biyografik olarak ele alınışından sonra kendini öven beyitlerinin yanı sıra gazel türünde şiirleri, kadınlar için bir ilham kaynağı oluşu, özgür bir hayat mottosuna sahip oluşu tezimizin yapı taşı oluşturmuştur. Yüzlerce yıl öncesinde bir kadın şairin, içinde bulunduğu meclisinde şairliğinin herkesçe kabulü, karakterinin örnek alınışı, kadın şairlerin edindikleri konum bakımından günümüze ışık tutmuştur. Vellâde, şiirlerinde üstü kapalı bir dil kullanmasının yanı sıra teşbih ve kinayeye de yer vermesi ile de göze çarpmaktadır.

Araştırmamıza esas teşkil eden Endülüs'ün kadın şairleri için; onlar en az erkek şairler kadar şiir alanında maharetli ve titiz olduklarını gözler önüne sermekte iken, toplumla iç içe olmaktan, paylaşımlarda bulunmaktan geri durmamışlar, hatta meclisler düzenleyerek yeniliklere önderlik yapıp en önde bayrak tutmaktan kaçınmamışlardır diyebiliriz. Kaleme aldıkları şiirlerin bir kısmı sitem ve yardım talep etme maksatlı iken, bir kısmı ise gazel türünde kendini göstermiştir. Böylece bu kadın şairler yazdıkları şiirler ile literatürde hak ettikleri yerleri almışlardır.

Endülüs'ün kuruluşuyla birlikte başlayan bu hareket nesiller boyunca devam etmiş, kadın şairler erkek şairler gibi özgürce sanatlarını icra ederek yeniliklere kapı aralamışlardır. Yalnızca hür kadınlar veya asil kadınlar değil, cariyeler de bu büyük oluşumda yer almış, böylece şiir sanatı, toplumun her kesiminden kadınları şiir

dünyasına kazandırmıştır. Hatta kimi kadın şairler anne ve babalarından gördükleri şiir sanatını devam ettirmiş, kuşaktan kuşağa taşımışlardır.

Sonuç olarak bu çalışma, Endülüslü kadın şairlerin Arap dünyasında en az erkek şairler kadar meşhur olduklarını, kendilerine şiir alanında geniş bir yer edindiklerini ortaya koymaya ve bu alanda yapılacak diğer araştırmalara ışık tutmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Halil: “Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Dîvanı”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi**, Diyarbakır, 2016.
- Azzâvî, Turkî: **Mu’cem şâirâtî’l-Endelus ma’a rekâik musta’zebe min şî’rihinne’r-râî’**, Dımaşk, Dârü’n-Nevadir, 2012.
- b. Abdullah
Hamûd v.d. : **el-Edebu’l-Arabî**, Suudi Arabistan, Eğitim Öğretim Bakanlığı, 2007.
- Boran, Leyla
Yakupoğlu: “Endülüs’te Gazel Yazan Kadın Şairler” **Doğu Edebiyatında Kadın**, Yayına Hazırlayan Ali Güzelyüz, İstanbul, Demavend Yayınları, 2016, s. 58-59.
- Cerrâr, Salâh: **Vellâde bint el-Müstekfi**, Amman, Dâr Macdalavî, 2011.
- Cum’a, Ahmed
Halil: **Nisa mine’l-Endelüs**, Dımaşk, 2001.
- Çınar, Fatma Merve: “Endülüs’lü Kadınlar”, **Derin Tarih Dergisi**, Özel Sayı 4, s.36.
- Er, Rahmi: “İbn Zeydûn”, **DİA**, C. XV, s. 464-465.
- Es’ad, Muhammed
Subhi: **Suretu’l-mer’e fi’l-edebi’l-Endelusî fi asri’t-Tavâif ve’l-Murabitîn**, Alemu’l-Kutubi’l-Hadîs, 2005.
- Goldziher, Ignace **Klasik Arap Literatürü**, çev. Prof. Dr. Rahmi Er, Prof. Dr. Azmi Yüksel, Ankara, Vadi Yayınları, 2012.
- Hâccî,
Abdurrahman Ali: **İslami Fetihten Gırnata’nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi(711- 1492)**, çev. Kadir Kınar, İstanbul, İlkHarf Yayınevi, 2017.

- İmâmuddîn,S.M.: **Muslim Spain (711-1492 A.D.)**, Leiden E.J.BRILL, 1981
- İbn Hazm: **Güvercin Gerdanlığı**, çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İnsan Yayınları, 2017.
- İshakoğlu, Ömer: “Endülüs Arap Edebiyatı’nın Gelişmesinde Kadın Şairlerin Rolü”, **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. X, Sayı 45, 2017, s. 151.
- Menocal, Maria Rosa: **Dünyanın İncisi**, çev. İhsan Durdu, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006.
- Özdemir, Mehmet: **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Özlük, Esra: “Ortaçağ İslam Dünyasında İz Bırakan Kadın Müslümanlar” **Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, 2019.
- Peres, Henri: **eş-Şi’ri’l-Endelüsî fi ‘asri’t-Tavâif**, çev. et-Tahir Ahmed Mekkî, Kahire, Daru’l-Meârif, 1988, s. 29.
- Selâme, Ali Muhammed: **el-Edebu’l-Arabî fi’l-Endelüs**, Beyrut, ed-Daru’l-Arabiyye li’l-Mevsuat, 1989.
- es-Semân, Seyfulislam: **el-Evdâ’u’l-bî’iyye fi’l-Endelus el-hayatu’l-ictimâ’iyye ve’l-fikriyye munzu’l-fethi’l-İslâmî li’l-Endelus hatta nihâyet ‘asr duveylâtî’t-tavâif**, İskenderiye, Mu’esseset Şebâbi’l-Câmi’a, 2018.
- Sılay, Mehmet v.d. : **Kurtuba Uzaklardaki Cennet Kurtuba’dan Endülüs’e**, Ankara, Kurtuba Kitap-Kahve Yayınevi, 2012.

- Şeyban, Lütü: **Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2003.
- Toprak, M. Faruk: “Endülüs Şiirinde Mersiye”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1990.
- Watt, W. **Endülüs Tarihi**, çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Qiyas Montgomery, Pierre Şükürov, 4. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Cachia:
- Yıldırım, Aydın: “Endülüs'te Arap Dili Çalışmaları”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Van, 2007.
- Yıldız, Hakkı **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, 15.c., C. IV. Dursun: İstanbul, Çağ Yayınları, 1987.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

‘Çevrimiçi’ www.headstuff.org. 10 Şubat 2019

<https://www.headstuff.org/culture/literature/wallada-bint-al-mustakfi-poetic-princess/>